

ÖRÖKSÉG

2010. FEBRUÁR
XIV. ÉVFOLYAM
2. SZÁM

M Ű E M L É K ■ R É G É S Z E T ■ M Ű T Á R G Y

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL TÁJÉKOZTATÓ FOLYÓIRATA ■ WWW.KOH.HU

TARTALOM

JEGYZET

Kedves Bálozók, Barátaim! /Mezős Tamás 2

FIGYELŐ

Királyi Kastély félidőben Gödöllő /Máté Zsolt 3

Magyar Bayreuth? /Bugár-Mészáros Károly 5

FÓRUM

A hontszeptantali Koháry-Coburg kastély

/Arany Erzsébet 7

A magyar pavilon az Első Nemzetközi

Vadászati Kiállításon Bécsben

/Süle Ágnes Katalin 9

MŰHELY

Védelemre javaslom – A szentesi Kazánházat

/Déry Attila 11

Tájékoztató a KÖH Ásatási Bizottság

2008-2009. évi tevékenységéről /Müller Róbert ... 12

Jelentés /Buzinkay Péter 13

Roncok nyomában /Tóth János Attila 14

KÉK HÍREK – 2010. január /Fukker Valéria 16

Állásfoglalás /Arnóth Ádám 17

Késő római bennszülött telep Sávolyban

/Gutay Mónika 18

MAGYAR TÜKÖR

Képek a modern építészeti mozgalom

szolgálatában /Cs. Plank Ibolya előadásából 20

ICOMOS felhívás 23

MAGYAR MŰLT

A kajdacsí sírkápolna /Dr. Töttös Gábor 24

MÉRLEG

A belátásról /Albert Ágnes 26

Kedves Bálozók, Barátaim!

E számunk szerzői:

ALBERT ÁGNES *építész, KÖH*
 ARANY ERZSÉBET
művészettörténész, Budapest
 ARNÓTH ÁDÁM
építészmérnök, A MTT elnöke
 BEREGI NAGY EDIT
újságíró, MNG, sajtófőnök
 BUZINKAY PÉTER dr., *művészettörténész,*
KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda vez.
 BUGÁR-MÉSZÁROS KÁROLY *építész, ig.*
KÖH, Magyar Építészeti Múzeum
 DÉRY ATTILA *építész, Budapest*
 FUKKER VALÉRIA
KÖH, Műtárgyfelügyeleti Iroda
 GUTAY MÓNICA *régész, K.Ö.Sz.*
 MÁTÉ ZSOLT DR., *ÉPÍTÉSZ,*
 VÁTI
 MEZŐS TAMÁS dr.,
CSc építész, elnök, KÖH
 MÜLLER RÓBERT dr., *régész*
 SÜLE ÁGNES KATALIN
művészettörténész, Budapest
 TÓTH JÁNOS ATTILA *régész, KÖH*
 TÓTTÓS GÁBOR dr.,
tanár, helytörténész, Szekszárd

ÖRÖKSÉG

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal
 tájékoztatója – ISSN 1786-7894
 Felelős kiadó: dr. Mezős Tamás elnök.
 Szerkesztőbizottság: Bálint Mariann,
 Bognár Gábor, Bugár-Mészáros Károly,
 Deák Ildikó, dr. Deme Péter (elnök),
 Farbakyné Deklava Lilla, Lázár Gabriella,
 Nagy Gábor, dr. Nagy Levente,
 Özvegy Györgyi, Róna Katalin,
 Szűcs József, Turok Margit.

Alapító-főszerkesztő: Nagy Zoltán

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Szentháromság tér 6.
 Telefon: 224-5281, fax: 224-5282,
 e-mail: orokseg@koh.hu

Laptervező: Lelkes Design Bt.,
 e-mail: lelkes.peter@t-online.hu

Nyomdai kivitelezés: Mester Nyomda Kft.
 Telefon: 455-5050

Az általam elmondott eddigi két báli beköszöntőm tartalmát a pillanatnyi hangulat határozta meg. Most sokkal nehezebb helyzetben vagyok. Ülök az ágyamban, a lábam felpolcolva, a gézpólya alól kikandikáló, jódal sárgára színezett ujjaim nem segítenek ihletett gondolatok megfogalmazásához. A pusztuló műemlékek érdekében egy lerobbant elnök próbál szólni mindannyiukhoz, mindannyiutokhoz.

Fontos, és megtartandó kezdeményezésnek tartom azt a szervezeten belüli „civil” szerveződést, amely talán képes demonstrálni elkötelezettségünket a műemlékvédelem, az örökségvédelem ügye mellett. Mindannyian, akik a „fejlődést akadályozó” szervezatként élünk sokak tudatában igyekszünk személyes példát mutatni, hogy igenis lehet kicsi összefogással, sok személyes áldozatvállalással eredményeket elérni. Ezt példázzák azok az általatok, általunk megmentett piciny kápolnák, szép barokk kapuk, útszéli keresztetek, amelyekért ma is összegyűltünk. Összejöttünk – néha még szentek is megtisztelnék jelenlétükkel, ki ne emlékezne Nepomuki Szent János csodás jelenésére – azért, hogy a magunk és társaink szórakoztatásával is a háttérben szakmánk, mániáink által vezérelve komoly feladatot hajtsunk végre.

Az a szándék, amelyet a bál demonstrál, kicsiben a társadalom kötelességére próbálja fölhívni a figyelmet a mai Magyarországon – nem túl sok eredménnyel. Ismerik, ismeritek véleményemet, amely szerint a közösség, a számára fontos értékek megőrzését nem teheti csupán az egyének, vagy egynéhány szervezet kötelességévé. Európában a szervezett műemlékvédelem kialakulása, tehát több mint 200 esztendő óta, a közös értékek megtartása érdekében, a közösség nevében az állam igyekezett helytállni. Nálunk, az állami szerepvállalás szinte teljes kivonulásával csaknem az a helyzet állt elő, hogy a jogszabályok által kötelességünké tett feladatok ellátásához is – ma-holnap talán már – a forrásokat is magunknak kell előteremtünk.

Farsang idején félre a pesszimizmussal, félre a komor hanggal. A ma esti örömnappal előlegezze meg a farsang farkának felszabadult mókázását. Gyönyörködjenek a vendégek a nyitótánc színpompás forgatagában, a hölgyek szépségében, az urak eleganciájában. Küzdjenek meg a jelölt emlékek egymással a megérdemelt támogatás elnyeréséért. Védnökeik, pozitív kampányt folytatva, vessék be tudásukat, retorikai képességüket a cél eléréséért és a közönség megnyeréséért. Végül legyen e hely az önfeladott szórakozás színhelye. Hétfőig tegyük félre a hétköznapi gondjait. Nem csökkenő számú feladataink megoldása, az örökségvédelem jobbítása, a társadalom minél szélesebb rétegeivel történő elfogadtatása olyan cél, amelyet rajtunk kívül nem vállal föl senki. Ezeknek a feladatoknak a megvalósítására kell koncentrálnunk, ezekért a célokért – meggyőződésem szerint – áldozatot is érdemes vállalni. (Ha most élőszóban mondhatnám ezt a kis köszöntőt, akkor kikapcsolva az írás fölött megjegyezném, még a Szalay utcába is el lehet menni ezért.)

Befejezésül engedjék, engedjétek meg, hogy sok szeretettel köszöntsem díszvendégünket, a bál fővédnökét *Skardelli György* Prima primissima díjas építész, aki megtisztelt minket azzal, hogy elvállalta ezt a számunkra fontos tisztséget. Köszöntöm vendégeinket, és köztük is megkülönböztetett barátsággal a KÖZTI-s csapatot. A műemlékvédelem területén jelentőset alkotó nagy tervezőintézetek közül az utolsó fontosat, akikkel szövetségként számos, nemzetközi mércével is említést érdemlő feladatot hajthattunk végre.

Az örökségvédelemben dolgozó minden munkatársamnak jó szórakozást és jó szurkolást kívánok az elkövetkező órákban. Sajnálom, hogy ezúttal nem lehetek köztetek! Jó bálozást!

Mezős Tamás

Királyi Kastély félidőben – Gödöllő

MÁTÉ ZSOLT

Hat év kényszerű szünet után tavaly nyáron újra indult a Gödöllői Királyi Kastély lassan harminc éves helyreállítási folyamata. Most a korábban elkészült részek, a központi királyi lakosztályokat magában foglaló szárnyak és a 2003-ban megnyílt Barokk Színház közötti szárnyak, az úgynevezett Gizella- és Rudolf-szárny került sorra. Kedvező megrendelői programmal indulhatott a tervezés. A munkába vett épületrészekben múzeumi funkciójú termeket, szobákat alakítanak ki. Végre eltűnt a történelmi térsorokat felszabdáló évtizedes szállodai rémálom. A megrendelő – *Révész T. Mihály* kastélyigazgató – személyes, határozott kérése volt, hogy minden értéket – emfiládok, falképek, stukkók – tárjunk fel és tegyünk bemutathatóvá. Erre a kisebb enteriőr kiállítást is megcélzó kastélymúzeum funkció kiválóan alkalmas.

A helyreállítandó szárnyak a kastély többszöri átépítése alatt különösen sokszor érintett épületrészek. A központi szárny lakosztályai az elmúlt 250 év alatt a szinte állandó funkció révén viszonylag keveset változtak. A különféle családi, szórakoztató vagy udvartartási funkciók befogadására ezeket a mellékszárnyakat folytonosan átalakították.

A templommal átellenes keresztzsárny, a Gizella-szárny 1746-1749 között eredetileg istállónak épült, felső szintjén palotahomlokzatot imitáló szénapadlással. Ekkor még ez volt a kastély utolsó szárnya.

A Monarchia korát idézi az Erzsébet veranda

A következő évtizedekben azonban Grassalkovich Antal – második házasságát követően – az istálló márvány oszlopait kimentve új istállót építtetett, és ebben a szárnyban növelte a lakóterületet. Az emeleti, addig osztatlan szénapadlásokon szép kilátású szobasort alakított ki. A földszint kerti szobáinak padlósíntjét megemelték, a folyosóról lépcső vezetett az egybenyíló szobákba. Az istállóból maradt középső, úgynevezett Sötét folyosó ma is a kastély egyik legszebb tere. A szárny végén álló tornyokat visszabontották, és az épületszárnyat összeépítették az időközben megépült, ugyancsak több periódusban alakult, merőlegesen csatlakozó Rudolf-szárnyval. A trónörökösről később elnevezett épületszárny először kocsiszínek épült. Azután szobák épültek fölé udvarra néző folyosóval, majd egy újabb fázisban a folyosó a szárny átellenes oldalára került és emeleti szobasort építettek rá. – Ennek a Kardinális gangnak is nevezett háromszintes épületrésznek végében létesült később – megfelelő átalakításokkal – a Színház.

Homlokzat-belyreállítás

A templommal átellenes keresztzsárny, a Gizella-szárny 1746-1749 között eredetileg istállónak épült, felső szintjén palotahomlokzatot imitáló szénapadlással.

Az alajtó portikusza

Meglepetésünkre bebizonyosodott, hogy a Gizella szárny díszes középső portikusza mögött sohasem volt bejárat. Alajtó nyomai, vasalata, retesze maradt meg.

A két épületszárny között csak a felsőbb szinteken volt átjárási lehetőség. Már a kastély-helyreállítás legkorábbi időszakában is felmerült az igény, hogy az épületrészek közötti belső átjárhatóságot meg kell oldani. A Színház helyreállításakor megépült a Színház és a Lovarda közötti kapcsolat. A királyi időszak végén ezt egy furcsa szerkesztésű, az épület tömegéből és tetőzetéből kiugró lépcső oldotta meg, amelyet 1986-ban elbontattunk. A mostani feladatot a kétszintes Gizella-szárny és a háromszintes Rudolf-szárny összekapcsolása jelentette. (Talán említeni sem kellene, hogy a szóban forgó öt padlószint közül egyik sem egyezett a másikkal.) Ehhez társult az akadálymentesség újabban felmerült kérdése is.

A közlekedési mag kialakítására a két szárny találkozásánál volt lehetőség. A kastélynak ebben a „Bermuda háromszögében” futott össze a két épületrész külön-külön alakult 3-3 építési periódusának minden geometriai és szerkezeti problémája. A szükséges bontásoknál derült ki, hogy a felmérésekből is ismert kérdésekhez a sok átépítés rendetlen kapcsolódásaiból és az épület kétszázötven éve romló állagából adódó egy csokornyí állékonysági probléma is kapcsolódott.

Már a tervezéskor tudtunk arról, hogy a két emelet szintkülönbségét áthidaló lépcsősort csak úgy „tartathatjuk meg”, ha előbb a tömbkö lépcsőfokokat és az azokat tartó – falazatokat és boltozatokat elbontjuk, majd a lépcsőt vasbeton lemezen építjük vissza. Ezek az értékkel nem bíró szerkezetek útjában voltak az új felvezető lépcső egyetlen lehetséges helyének.

A minden szinten megálló, átjáró lift elhelyezésére az istálló egyik, kétszáz éve félbevágott boltmezejének helyén volt lehetőség. A bontások megkezdésekor azonban kiderült, hogy a környező falakon jelentős, régi szerkezeti repedések vannak, s a falak alsó szakasza görgeteg kövekből épült, s már úgyszólván kötőanyag sincs bennük. A statikai konzultáció világossá tette, hogy ez a legkritikusabb állagú falsarok veszi fel a tetőkupola terhének mintegy

felét. Ilyenformán a szerkezet környéke megbont-hatatlaná vált, mert félt volt, hogy bármilyen beavatkozás a kialakult bizonytalan erőjátékot megváltoztatva omlást „eredményez”. Nagyfelületű dúcolás, nagy felületű ideiglenes falazott segédszerkezet, ideiglenes acél falkiváltás, majd végleges acéldúc alkalmazásával lehetett csak a rossz állapotú támaszokat visszabontani és új falazatra cserélni. A procedura műemléki vesztesége, hogy a mezzaninról a Gizella-szárny emeletére vezető lépcsősor feletti boltozat a boltozati oldalnyomás kiküszöbölése miatt csak gipszkartonból épülhetett vissza. A lift-hez szükséges bontások és az előzőekben vázolt lépcsők bontási és építési folyamatai csak ezt követően kezdődhettek. Az építési ütemtervet jócskán elhúzó munka végül zökkenőmentesen lezárult. A megmaradó szerkezetekben elmozdulások, repedések nem keletkeztek.

Ezen az úgymond, durva beavatkozáson kívül, amelynek egyébként semmilyen figyelemre méltó műemléki részlet nem esett áldozatul, az átalakítások legmesszebbmenően figyelemmel voltak a történeti helyiségrendszerre.

Meglepetésünkre bebizonyosodott, hogy a Gizella szárny díszes középső portikusza mögött sohasem volt bejárat. Alajtó nyomai, vasalata, retesze maradt meg, de mögötte a falban nem volt nyílás nyoma. A terv szerint ez az ajtó funkcionális okokból megnyílik. Küszöbköve azonban olyan mélyen került elő, hogy a tervezett akadálymentesség ezen a kijáraton a kényszerűen beiktatott három lépcsőfok miatt nem valósítható meg.

Mára elkészültek a homlokzatok, a belső építési munkák, ajtók, ablakok. A szakipar és épületgépészet-elektromosság vette át a teret – és a restaurátorok. A restaurátorok keze alatt szebbnél szebb fal-képek bontakoznak ki, és meglepetések kerülnek elő. Korántsem teljes az ismertetés, mert újjáépült Erzsébet verandája, helyreállítottuk a bástyákat imitáló támfalrendszert, különleges élményt kínál Horthy Miklós – padlóban fekvő rejtékajtón elérhető – helyreállított kormányzó bunker. A Királyi Kastély mindig izgalmas új csodáit várhatólag nyáron veheti birtokba a nagyközönség. ■

Új lépcső köti össze a két szárnyat

A kastélynak ebben a „Bermuda háromszögében” futott össze a két épületrész külön-külön alakult 3-3 építési periódusának minden geometriai és szerkezeti problémája.

*Forók:
Máté Zsolt*

Magyar Bayreuth?

A romantikus operaközpont kastélya

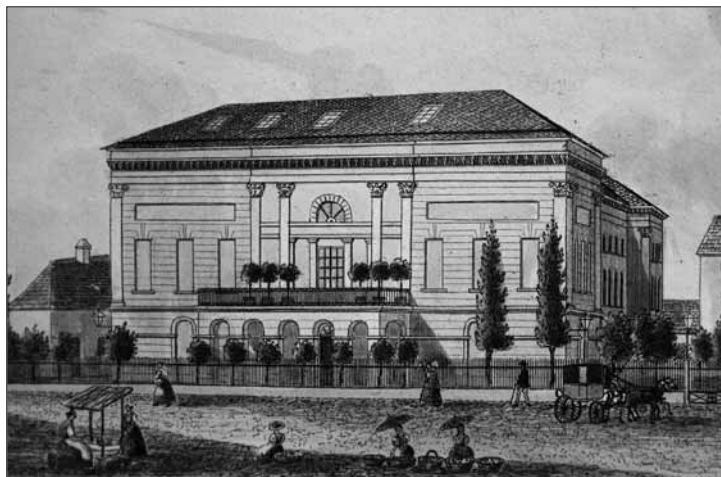

Az **ÖRÖKSÉG** tavaly októberi és decemberi számában közöltük Bugár-Mészáros Károly cikksorozatának első két részét. A most következő, harmadik írásával a figyelmet kívánjuk felhívni a Dél-kelet magyarországi térség – építészetiileg és turisztikailag talán legjelentősebb kastélyában rejlő – elsősorban művelődéstörténeti – lehetőségekre. Együttal örömmel indítanánk vitát a turizmus, műemlékvédők, közigazgatás és építészet szakemberei körében a kastélyok ésszerű felhasználásáról.

BUGÁR-MÉSZÁROS KÁROLY

Amár idézett levélben említett kastélyok között szerepel a *gyulai Harruckern-Wenckheim-Almássy kastély* is. Az ország-szerte ismert gótikus várkastély fénykorában Mátyás király fiának, Corvin Jánosnak és feleségének, Frangepán Beatrixnak, valamint két gyermeküknek, Corvin Erzsébetnek és Corvin Kristófnak állandó otthona volt.

A gyulai vízivár alakja egy bal láb lábnyomára emlékeztet, ahol a cipősarok helyén áll a gótikus várkastély. A sarok mellett keresztben egy középkori haltartó keresztárok húzódott, majd a lábujjak helyén épült a kastély pipa alakot öltve, a főépület közepén mansart kupolával, a szárnyvégeken kis befordulással egy-egy toronnyal és a vár felől nézve balra a pipa szárában vigadóteremmel, színházzal. Ez az állapot már 1766-ra elkészült. Azt, hogy hány ilyen minőségű barokk kastéllyal találkozhatunk, mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy, ha a térképen egy, a Gyula központjába szúrt körzövel 175-176 kilométeres kört rajzolunk, hasonló színvonalú kastélyokat csak ezen a képzeletbeli körön kívül találhatunk. Például Kalocsa, Pécel, Gödöllő, Aszód, Hatvan, Pétervársára stb. kastélyai. A gyulai kastély két kisebb tűzvész után 1802-ben nyerte el mai későbarokk, directoire-romantikus karakterét, belsejében pedig copf és főleg empire stílusú, rendkívül pompás architektura festéseket tártak fel legutóbb. A kastély a magyar művelődéstörténet egyik legjelentősebb épülete, hiszen ennek a kastélynak a kulturális oázisában nőtt fel a magyar nemzeti opera nagymestere, Erkel Ferenc (1810-1893) zeneszerző, első magyar Nemzeti Színházunk operájának főze-

neigazgatója, sőt zenekarának és szólóénekesének egyike-másika is. A gyulai kastély ura, gróf Wenckheim Ferenc (1785-1838) 1807 novemberében hívta és költöztette Pozsonyból Gyulára Erkel Ferenc nagyapját, id. Erkel Józsefet (1757-1830), és a kastély kapuja fölötti lakótoronyban helyezte el öt feleségével és két kiskorú gyermekével. A nagypapa küldetése volt a kastély kulturális udvarmesteri feladatainak ellátása, a protokolláris alkalmak szervezése, a hangversenyek és színelőadások rendezése, amelyekben muzsikusként és színészként is részt vett. 1808-ban Wenckheim Ferenc – szintén Pozsonyból – nőül vette gróf Pálffy Borbálát, akitől 1809 és 1814 között négy fia született: József, Károly, Antal és Rudolf. A négy fiú házitánítója és nevelője szintén az id. Erkel József lett. Az Erkel nagypapával

Pest, az 1837-ben megnyitott és 1913-ban lebontott Nemzeti Színházunk, amelynek akusztikájára írta Erkel Ferenc főzeneigazgató operáit, és amelyben Verdi és Wagner operáit is színi-re vitte. (MÉM Metszettár)

A kastély tetőku- polával fedett dísztermének szondázó kutatás- sal feltárt empire (1802) díszítőfes- tése, amely egy vörösmárvány oszlopcsarnokot mintáz aranyo- zott tagozatok- kal. A díszterm- ben muzsikált a három Erkel generáció. A 70 m²-es terem ma négy részre fel- osztva várja res- taurálását az Erkel évben.

Harruckern-
Wenckheim-
Almásy kastély
vár felőli udvar-
kerti bomlokzata

Fotó: MÉM

fia, ifj. Erkel József muzsikuskántortanító is Gyulára költözött 1807-ben. Őt a plébánia templom karnagyi feladatainak ellátásával és a Gyula-Németvárosi kántortanítói feladatokkal bízták meg. Későbbi zeneszerzőnk, Ferenc az ő gyermekeként született 1810. november 7-én – az alkalom 200. évfordulóját ebben az évben ünnepeljük. A kis Ferenc már korán zenei képzésben részesült. Eleinte kottát lapozott a kastély aranyozott oszlopfőkkel ékes márványarchitektura festésű dísztermében tartott vonósnégyes koncerteken és más hangversenyeken, majd ő is muzsikált. Később jótékonysági hangversenyeket adott a színházteremben a gyulai kórház építésének javára, s a művelődéstörténet számon tartja azt is, hogy operafelvonást komponált a kastélypark egyik fája alatt. Zenei pályáját a legjobb oktatók igénybevételével különböző városokban építette fel, kiváló mecénás pártfogóinak segítségével. Gróf Pálffy Borbála udvarában 1826-ban, a kastélyszínházban, a Wenckheim fiúk és unokatestvérek: Kisfaludy Károly Mátyás deák-ját adták elő – magyar nyelven A nézőtéren ott volt az akkor 16 éves Erkel Ferenc is. A magyar nyelvműveléshez csatlakozva a magyar komolyzene megerteremtése vált Erkel Ferenc életművévé.

A gyulai későbarokk kastélyt, a kastély- közkinccs-program és turisztikai célpontfejlesztés jegyében már csak területi „elhelyezkedése” miatt is stílushűen úgy kell felújítani, hogy az ott élt családmodell szerint rendezzék be. Az épületegyüttes szállodának műszakilag mindenképpen alkalmatlan. Valójában elég kicsi. Akkora, hogy egy négygyermekes házaspárnak megfelelő lakrésze jutott a földszint egyik felén, amelyet két nevelői szobával egészítettek ki. A földszinten, a díszterem alatt, kápolnát alakítottak ki, balról mellette pedig az ebédlő és – kiszolgáló tereivel a konyha – helyezkedett el. Az emeleten a díszteremtől jobbra volt a királyné lakosztálya, balra a királyi vendéglakosztály. 1888 óta gróf Almásy Dénes és felesége gróf Károlyi Gabriella élt a kastélyban, 1889-1907 között született nyolc gyermekükkel. Szükségessé vált tehát a kastély emeletének két végén egy férfi és egy női lakosztály építése. A kastély oldalszárnyában találjuk a helyreállítható vigadótermet és a szárny végében a szintén helyreállítandó kastélyszínházat. A vigadószárnyhoz T-alakban egy személyzeti épület-szárny csatlakozik, amelybe újonnan egy éttermi konyha helyezhető el. A vigadószárny alatti pincerészben egy tíz- és egy nyolckupolás pinceterem alakítható ki étteremnek. Ezzel megoldható a tu-

risztikai célponthoz elengedhetetlen turisztikai háttér-szolgáltatás is.

A kastély fele különböző funkciójú közösségi terekből állt, a másik felében a reprezentatív célú királyi és a királynéi lakosztály mellett a nyolcgyermekes család elhelyezkedését szolgáló szobák kaptak helyet.

A kastély érték kibontakoztató helyreállításának a fénykort kell megjelenítenie. Modellvezve a négygyermekes Wenckheim család életmódját, be kell mutatnia a királyi és királynéi empire stílusú lakosztályt, s mindenekelőtt számolni kell a 70 m²-es aranyozott vörösmárvány architektura festésű díszterem restaurálásával és kamara hangversenyterem-mé történő berendezésével. Alatta a kápolna visszanyeri majd eredeti funkcióját, ott esküvők rendezhetők és a szakrális zene kamaraterme szerepét is betöltheti. A kastély barokk konyhája a kor technológiájával működőképes konyhájaként visszaállítandó, ott művelődéstörténeti konyhaművészetet gyakorolhatnak majd a szakácsok, akiknek alkotásait a barokk ebédlőben találják fel. A konyha kiszolgáló tereit és technológiatörténetét a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően kell bemutatni.

A kastély zenei életének központja a nagyterem, a boltozott pinceétterem fölötti 270 m²-es vigadóterem lesz. Itt nagy létszámú esküvői és más ebédek-vacsorák-fogadások is tarthatók. A vigadóteremhez csatlakozó színházterem befogadó kamaraszínházként működve a professzionális színjátszástól az amatőr előadásokig sokféle produkció bemutatására lehet alkalmas. (Itt megvalósítható az is, hogy a színház művészei és közönsége előadás után, közös vacsorán vesznek részt, ami régi színészi óhaj.)

A kastély és Gyula város zenei élete a romantikus opera tárgykörében Erkelhez, Verdibez és Wágnerhez kapcsolódva Bayreuth magyarországi tükörképévé válhat.

Gyula városában a messze földön híres gyógyvízre épült thermálfürdő miatt már ma is több mint 4000 szálláshely van. A józan ész is azt diktálja, hogy a vendégmarasztaló képesség időbeli növelése érdekében, minél több látóval és rendezvény tölthesse ki a vendégek idejét, akik néhány óránál többet nem tölthetnek a vízben, s akiknek a testi szórakoztatás mellett szellemi szórakoztatásáról is gondoskodni kell.

A romantikus operaprogramhoz egy 19. század közepi léptékű operaszínház épületére is szükség lenne. Izgalmas vállalkozás volna az 1837-ben megnyílt első pesti Magyar Színház, azaz a reformkori Nemzeti Színházunk pontos, tudományos igényű rekonstrukciójának a megépítése, amelynek akusztikájára, mint hangszerre komponálta Erkel Ferenc az operáit, és amelyben nem sokkal a partitúrák születése után frissiben Erkel előadta Verdi és Wagner műveit is. A téma több mint aktuális, mivel 2010-ben ünnepeljük Erkel Ferenc, 2013-ban Verdi és Wagner születésének 200. évfordulóját, mindhár-muk zenéje Erkel szenije által a magyar közönség művelését szolgálta.

Az egyenletes országfejlesztés elvének érvényesítésével nemzeti összefogás szükséges a mindig hátrányosan kezelt és a központok részéről elhanyagolt Dél-Kelet Alföld kulturális egyenrangúvá tételéhez, a gyulai romantikus operaközpont megerteremtéséhez. Ausztriában, a magyar határközeli kis Doborján (Raiding) faluban a magyar Liszt Ferenc zeneszerző szülőháza mellett tiszteletből s a felismert igényekre figyelve, nagy hangversenytermet építettek. Gyulán a körülmények jobbakk, élünk mi is kiváló adottságainkkal. ■

A hontszentantali Koháry-Coburg kastély

Hontszentantal (Svätý Anton) Közép-Szlovákiában, a Besztercebányai kerület Selmechányai járásában, Selmechányától 5 km-re, délkeletre fekszik. A település nevének eredete Remete Szent Antalhoz köthető, akinek a tiszteletére római katolikus templomot építtetett Koháry András 1755-ben barokk stílusban. „Szent Antal”-ról a Selmec patak mellett fekvő községről az első írásos feljegyzés 1266-ból maradt fenn.

ARANY ERZSÉBET

A 15. századi eredetre is visszatekintő Koháry család a Habsburg uralkodók iránti hűségük jutalmaként hatalmas birtokokat kaptak az évszázadok alatt. A főnemesi família felső-magyarországi uradalmi Gömör, Hont, Nógrád és Heves vármegyék területére terjedtek ki. Váraik (Csábrág, Szitnya, Murány, Füle, Drégely), kastélyaik és kúriáik (Alsószemeréd, Felsőbalog, Füle, Hontszentantal, Jolsva, Litke, Murányalja, Pohorella) szétszórva megtalálhatók szinte az egész Felvidéken.

A hontszentantali Koháry kastély az egykori Hont vármegye legnagyobb kiterjedésű urasági lakóépülete, mely elsősorban a szitnyai uradalom gazdasági központjának számított, másodsorban pedig az udvari bíróság székhelye volt börtönhelyiségekkel. A dombon fekvő, falu fölé emelkedő, terpeszkedő arányokat mutató, közel négyzetes alaprajzú, kétszintes, kis külésű, timpanonnal lezárt, öttenegyes középrizalittal kiemelt, hosszan elnyúló

főhomlokzatú, zsindegyel fedett manzárdtetős, négyszárnyú, belső udvaros kastély egy, Giulio Ferrari itáliai építész által erősített, 16. századi késő reneszánsz várkastély helyére épült, amely a bányavárosok biztonságát szavatolta a török hadak fenyegetéseivel szemben.

A 17. századból a kastély állapotára nézve pontos adatok nem ismeretesek. Egy 1699-ben Szentantalon keltezett levél alapján tudjuk, hogy Koháry István gróf a kastélyt lakhatóvá tette és felújította. Az 1700-as évek elején a Rákóczi-féle szabadságharc jelentős károkat okozott az épületben. Koháry András házasságára (1720) újra helyreállították, Koháry András elsőszülött fia, Miklós már a szentantali kastélyban született 1721-ben. A kastély 1720-as évekből való formájáról egy festmény alapján alkothatunk képet magunknak. Koháry András 1732-ben lánya, Mária-Terézia halálának emlékére Carl Emrich osztrák festőtől egy olajfestményt rendelt meg, mely ma is a szentantali képgyűjteményben található. A festmény címe: Koháry Mária mennybemenetele (A Halál apoteózisa). A képme-

*Hontszentantal –
Belső udvar,
részlet*

Hontszentantali –
Főkapu

Fotók:
Arany Erzsébet

ző felső kétharmadát a felhőn trónoló széttárt karú leány alakja és az őt övező angyalok kara tölti ki. Jobbra lent síró asszony előkelő öltözetben (édesanya), bal kezét a Koháry család címerpajzsán pihenteti. Balra lent ruhátlan férfialak (Koháry András háborúban fiatalon elhunyt testvéreire, Györgyre és Ignárcra utal). A témánk szempontjából lényeges momentum a két figura között a háttérben lévő L-alaprajzú, kétszárnyú, kétszintes épület, udvarában szökőkúttal. A mai kastély déli és keleti épületszárnyairól van szó, melyek közül a déli épületrész magában foglalta a hagymasisakkal fedett tornyos kápolnát, az udvari homlokzata pedig késő reneszánsz stílusú földszinten pilléres-arkádokkal, felette erkéllyel tagolt.

A besztercebányai levéltárban őrzött Koháry-Coburg családi levéltárban a kastély építéstörténetére vonatkozóan két igen jelentős dokumentum került elő: az egyik egy szerződés, a másik pedig eredeti tervrajzokat ábrázol a 18. század első feléből. A szerződést Koháry András gróf és Johann

Entzenhoffer bécsi építőmester kötötte 1740 és 1745 között. 1733–36 között a Baumeister Koháry András gróf első, ismert megrendelését teljesítette, mégpedig az ebenthali kastély késő barokk stílusú átalakítását irányította. 1742-ben a bécsi kőműves és kőfaragó céh Obervorsteher-ré választotta Entzenhoffert, aki 1744-től a hontszentantali rezidencia átépítésénél volt jelen. A második barokk építési periódus, az északi szárny udvar felőli homlokzatának timpanonján lévő orlap és kronosztichon alapján, 1750-es dátummal, az óra felhelyezésével fejeződött be. A latin nyelvű felirat, Koháry István verse, a múlandóságra figyelmeztet:

„SVNT VT ERVNT HORAE PASSV, GRESS-
VOVE CARENTES.

VNA TAMEN VENIET QVAE TIBI DICET: ABI.”
(Az órák lábak nélkül is jönnek-mennek, de eljön majd a végső, ami azt mondja neked, hogy el kell menned! – szerző).

Összefoglalóan: a kastély 17. századi eredetű déli és keleti szárnyait az 1720-as években átépítették, majd kiegészítették az északi és nyugati szárnyak felépítésével 1744 és 1750 között. A kápolnát érintő tervezett változtatásokat végül nem valósították meg, így a kápolna eredeti, 18. század elején kialakított formáját mutatja. A kastély mai alakját lényegében az 1750-ben befejezett késő barokk átépítéseknek köszönheti, Koháry András idejéből. A kastély befejezése után *Hauser Ferenc* selmecebányai mester tervei szerint az épület körül franciaparkot hoztak létre, a környező magaslatokat, dombokat pedig beerdősítették. 1750 és 1826 (a Koháry család kihalása) között az utódoknak többnyire az enteriőrképzésben volt jelentős szerepe. Az itt foglalkoztatott bécsi mesterek kisebb művészeti központot hoztak létre. *Dionysius Stanetti* szobrász és *Anton Schmidt* festő a szentantali kastély és kápolna belső díszítésének kialakításán dolgozott, míg a Koháry-ösgalleria gyűjteményében *Carl Emrich* és *Ignaz Unterberger* bécsi festők portréművei találhatók meg. A 19. században házasság útján a Coburg hercegi család tulajdonába került kastélyt 1985-ben műemlékké nyilvánították. Ma múzeumként látogatható. ■

Műemlékek Nemzeti Gondnoksága

A Műemlékek Nemzeti Gondnoksága 2010-ben is megbírdeti a Műemléki Világnap turisztikai rendezvényt a „Rejtett kincseink” jegyében. Az április 17-18-án zajló országos eseményen a látogatók 110 Ft-os jelképes belépődíjjal, vagy díjmentesen tekinthetik meg az akcióhoz csatlakozó műemlékeket, templomokat, várakat, kastélyokat.

Az idén kiemelten szeretnénk felhívni a figyelmet az Árpád-kori templomokra és az évszázados borospincékre. Újdonságként bevonjuk a műemlékfürdőket, amelyek épületeit vezetett túrákon járhatják be az érdeklődők. 2010-ben is várjuk a Műemléki Világnaphoz kapcsolódó szálláskedvezményeket kínáló szolgáltatók jelentkezését. Az akciónap szervezésében és népszerűsítésében segítséget nyújt a Magyar Turizmus Zrt., amely az idén a Fesztiválok Évét hirdette meg.

Dr. Varga Kálmán a Műemlékek Nemzeti Gondnoksága igazgatója a Magyar Kultúra Napja alkal-

mából tartott értékelőjében elmondta, hogy az elmúlt évben – a gazdasági nehézségek ellenére és talán okán is – nőtt az érdeklődés az épített és kulturális értékek iránt. Az intézmény üzemeltetésében lévő, különleges értékekkel bíró műemlékeket és rendezvényeiket százezrek keresték fel. A látogatók és a szakemberek érdeklődve kísérik figyelemmel az uniós támogatással megvalósuló beruházásainkat is, amelyek nyomán megújul a fertődi Esterházy-kastély, az edelényi L’Huillier-Coburg-kastély és természeti környezete, a majki Kamalduli remetesség kastélya, a siroki sziklavárnál pedig turisztikai központ jöhet létre.

Az összességében csaknem 8 milliárd forintos fejlesztések eredményeit már 2010-ben tapasztalhatják a látogatók.

További információk és fotók a www.nemzetimuemlek.hu honlapon.

Beregi-Nagy Edit

A magyar pavilon az Első Nemzetközi Vadászati Kiállításon Bécsben¹

SÜLE ÁGNES KATALIN

Érdekes témájú kiállításnak adott otthont Bécs 1910-ben: itt rendezték meg az Első Nemzetközi Vadászati Kiállítást, amely önálló kiállítási témaként² először foglalkozott a vadászattal.

A kiállítás fővédnöke I. Ferenc József volt. A pénzügyi támogatást a kormányzattól és Bécs városától, illetve a Bécsi Kereskedelmi- és Ipari Kamarától kapták. A rendezőbizottság elnöke Max Egon Fürst zu Fürstenberg, a magyar bizottság tiszteletbeli elnöke gróf Serényi Béla (Földművelésügyi Minisztérium), elnöke Esterházy Miklós herceg, alelnökei gróf Esterházy László és Ottlik Iván voltak. A kiállítás vezetését a mérnök Wilhelm Robert Huber látta el, az építészeti kialakításáért a főépítész, Alexander Décsey volt a felelős. Décsey végezte a kiállítás helyszínrajzának és azon nemzeti pavilonok terveinek elkészítését is, amelyeket nem a kiállító nemzetek terveztek.³

A nagyszabású rendezvény a Praterben kapott helyet, az egykori 1873. évi bécsi kiállítás helyszínén. Az épületek nagy része ideiglenes épület volt, emellett kibérelték a Rotundát, melyet 1873 óta minden Praterben rendezett kiállításon használtak.⁴ A 130-nál is több különböző pavilonban és kisebb-nagyobb épületben vadászati témájú kiállítások, művészeti tárlatok, az egyes nemzetek vadászattal kapcsolatos bemutatói kaptak helyet és nagy számban voltak jelen a szórakoztató-létesítmények is. Mivel a kiállítás nemzetközi volt, az osztrák fél mellett külön pavilonokban vonult fel Németország,

Anglia, Franciaország, Olaszország, Norvégia, Svédország, Kanada és Perzsa.⁵

A különböző terep- és építkezési munkálatok 1909 júniusában kezdődtek, végül 1910. május 7-én nyitották meg a kiállítást és 1910. október 17-én zárta be kapuit.⁶

A magyar pavilon, az ún. magyar vadászkastély (*Ungarischer Jagdschloss*) előkelő helyen, a nagy tó partján helyezkedett el. Érdeemes kiemelni, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia államkeretében lévő magyar fél önálló pavilonban kapott bemutatkozási lehetőséget.⁷

De vajon ki lebetett a felépült pavilon tervezője?

Az összetett tömegű, tornyokkal tagolt épület (magas)földszintje terméskő burkolatot kapott, az emeleti szint mindkét főbejárat felett favázzal kiképzett, nagy ablakfelületekkel tagolt.

1 E rövid összefoglaló a Fiatal Művészettörténészek II. Konferenciáján a szerző által tartott előadás rövid összefoglalója. A tanulmány teljes terjedelmében a CentrArt Egyesület kiadásában várhatóan 2010-ben megjelenő konferenciakötetben kerül közlésre.

2 Frick, Wilhelm: *Die Erste Internationale Jagd Ausstellung Wien 1910. Ein monumentales GEDENKBUCH*. Wien, Leipzig, k.k. Hofbuchhändler, 1912 9–10. p; ORBÁN László: Az első nemzetközi vadászati kiállítás és magyar vonatkozásai (Bécs 1910.) *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1964 82–83. p; Gottfried HOLZSCHUH: Die erste Internationale Jagd Ausstellung 1910 in Wien In.: *Fürstliches Halali: Jagd am Hofe Esterházy*. hrsg. von Stefan Körner München [etc.], 2008 pp 210–215, 210. p

3 *Unter dem Allerhöchsten Protektorate Seiner kaiserlichen und königlich Apostolischen Maiestät des Kaisers Franz Joseph I. Erste Internationale Jagd-Ausstellung Wien 1910. OFFIZIELLER HAUPTKATALOG*. Wien, Verlag der Ausstellungs-Kommission, 1910 6.p; 13. p; 72. p; 82. p; HOLZSCHUH 2008 210. p; Alexander Décsey (Buda, 1854. IX. 16 – Wien, 1911. IV. 12.) a budapesti Műegyetemen (1871–1874), majd a bécsi Technische Hochschulen és a Wiener Kunstakademie-n (1874–1878), Theophil Hansennél tanult. 1878-ban már építészvezető volt a bécsi parlamentnél. 1883-ban az Erste Internationale Elektrische Ausstellung Wien főépítésze, 1896-ban a budapesti Millenniumra készített néhány pavilont, majd 1898-ban a Wiener Jubiläums-Gewerbe-Ausstellung, 1900-ban a párizsi világkiállítás alkalmával. A vadászati kiállítás után egy évvel, Bécsben halt meg. Sírja a bécsi Zentralfriedhofban található. Ld. Felix CZEIKE: *Historisches Lexikon Wien in 6 Bänden*. Bd 2., Wien, Kremayr & Scherion/Orac, 2004; *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler. Von der Antike bis zur Gegenwart*, Bde I–XXXVII, gegründet von Ulrich Thieme u. Felix Becker, hrsg. von Hans Vollmer, Leipzig, 1907–1950, Bd VIII, S. 532. Rajta kívül Cesar Poppovits, Otto Prutscher és Robert Orley osztrák építésszek is terveztek kiállító-épületeket

4 A *Rotunda* 1873-ban épült Carl Hasenauer vezetése alatt, az angol Scott-Russell tervei alapján kiviteleztek. Az itáliai reneszánsz stílusú épület 108 méteres fesztávjával, 84 méteres magasságával az akkori legnagyobb kupolás épület volt. Az 1873-as kiállítás után az oldalszárnyakat lebontották. Az épület Bécs egyik jelképe lett. 1921-től évente kétszer itt tartották a Wiener Messe egy részét. 1937. szeptember 17-én leégett. Ld. Ursula STROCH: *Das Pratermuseum. 62 Stichblätter zur Geschichte des Praters*. Wien, Eigenverlag der Museen der Stadt Wien, 1993 57–58. p

5 OFFIZIELLER HAUPTKATALOG, Situationsplan (Wien, im Mai 1910. Chefarchitekt Alexander Décsey); Az iratok szerint korábban tárgyalások folytak Oroszország, Amerikai Egyesült Államok, Hollandia, Románia és Kína részvételével kapcsolatban is. Ld. több irat ezzel kapcsolatban: Österreichisches Staatsarchiv, Wien (ÖStA), Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Ministerium für öffentliche Arbeiten (MföA) 1909, Faszikel 294, Signatur 81.

6 ORBÁN 1964 83. p; KRISTAN, Markus: *Bauten auf dem Messegelände in Prater. 1873 bis 1970*. In.: Markus Kristan: *Messe Wien/ Vienna fair*. Wien, Springer, 2004 S. 128–161, 194. p (Zeittafel Wiener Messegelände)

7 OFFIZIELLER HAUPTKATALOG, Situationsplan No. 72.

A kiállítási vezetők az épület tervezőjeként *Fischer Józsefet* nevezik meg.⁸ A kiállítás idején még húszas évei derekán járó *Jánszky Béla* – akinek munkásságával több éve foglalkozunk – azonban saját maga így említi az épületet a magyar formatörekvéseket elemző művében: „*Jánszky és Fischer wieni vadászkiállítási kastélya*”.⁹

A szakirodalom a pavilonnal kapcsolatban elfogadja, hogy az épületet a két építész közösen építette.¹⁰ *Fischer Józsefet* a külső, *Jánszky Bélát* a belső átalakítás tervezőjeként tüntetik fel.¹¹ A pavilon berendezésével kapcsolatban *Maróti Géza* neve is felmerült. Ezen töredékes információk igazolásához a magyar és bécsi levéltárakban található forrásanyaghoz fordultunk.¹²

A magyar pavilonban kiállított tárgyak és az épület ügyét magyar részről a Földművelésügyi Minisztérium intézte. Ez utóbbinak a Magyar Országos Levéltárban található anyagaiból kiderül, hogy zártkörű, meghívásos eszmei pályázatot írtak ki a tervezésre, melyre *Balogh Lóránt*; *Fischer József*; *Hoepfner Guido* és *Györgyi Géza*; *Schulek János*; *Quittner Zsigmond* tervei érkeztek be. A bizottság *Fischer Józsefet* találta a legjobbnak, mivel itt sikerült legjobban „a helyszíni elrendezés, a helyiségek centrális csoportosítása által. Hatásos perspektíva, jó közlekedés és legtöbb férőhely, jó megvilágítás.” A beérkezett pályaterveket 1909 áprilisában a minisztérium érdekezési fősztályának tanácsstermében közszemlére tették.¹³ A közönség ekkor megtekinthette a terveket, sajnálatos módon mi azonban ma már ezt nem tehetjük meg: nincsenek sem az iratanyag mellett sem a levéltár minisztériumok iratai közül kiemelt tervei között.¹⁴

A pályázat után a Budapesten elkészített terveket valószínűleg Bécsbe vitték, és a helyszínen megkezdték a pavilon felépítését. Kutatásaink második részében a bécsi állami és városi levéltárak vonatkozó anyagának átvizsgálásába kezdtünk. Tovább bonyolítja az anyag hollétének kérdését, hogy a kiállítási terület, a Práter ekkoriban még az uralkodó magánbirtoka volt, tehát nem a városi közigazgatás alá tartozott. Az egyes épületek építési engedélyének kiadásához viszont a városi tanács megfelelő szervéhez kellett fordulni. A bécsi városi levéltár anyagai között megtaláltuk a magyar pavilonra vonatkozó iratanyagot, illetve az állami levéltár különböző anyagaiban is találtunk ezzel kapcsolatos forrásokat.¹⁵ Az iratokból kiderül, hogy a bonyolult engedélyezési folyamat (tanácsí építési

engedély: 1909 november 20.) után 1910. április 11-re már készen állt a pavilon. A dokumentumok mellett nem azonban itt sem találtunk a pavilonnal kapcsolatos terveket.¹⁶

A tervek helyett rendelkezésünkre állnak a kiállításról készült fotók, képeslapok, vezetők is.¹⁷ A kortársak beszámolóí szerint a gazdagon díszített „főúri vadászkastély” méreteivel és kiképzésével is kitért a többi épület közül. A magyar fél tudatosan törekedett a nemzeti-történelmi reprezentációra.

Az összetett tömegű, tornyokkal tagolt épület (magas) földszintje terméskő burkolatot kapott, az emeleti szint mindkét főbejárat felett favázzal kiképzett, nagy ablakfelületekkel tagolt. A kastély tő felőli bejáratának, a „medvéskapunak” (két oldalán *Bezerédy Gyula* medveszobraival) félköríves megoldása a *Maróti-féle milánói pavilonnal* rokonítható.¹⁸ A másik, ún. „tornyos kapu” szintén félköríves volt, felette ötablakos loggia helyezkedett el. A középső, üveggel fedett nagy udvart különböző méretű termek ölelték körül. Az emeletre a nagy hallból díszes lépcső vitt fel. A magyar vadászat történetét, a főúri és királyi birtokok trófeáit bemutató kiállításokat képző- és iparművészeti tárgyak kísérték, ezek közül hadd emeljük ki *Strobl Alajos* szobrait, *Vastagh György* kutya-modelljeit, a *Nagy Sándor* kartonjai nyomán készült vadászjeleneteket ábrázoló *Róth Miksa*-üvegablakokat, *Körösfői-Kriesch Aladár* sólyomvadászatot és a medve-vadászatot ábrázoló páros festményét vagy a Magyarországon élő finn *Liippola Yrjö* szobrait.¹⁹

Elképzelhető, hogy *Jánszky*nak a pavilon belső kiképzésében jutott nagyobb szerep, ezért nem említi a tervezőre vonatkozó megjegyzések. *Jánszky* korábban több kiállítás installációjának tervezésében is részt vett. *Tátray Lajos*sal közösen készítette el az Iparművészeti Társulat 1906 karácsonyi, 1907 tavaszi kiállítási installációját. *Fischer*, *Maróti* és *Jánszky* nevéhez köthető a Pécsi Országos Kiállítás és Vásár (1907) műcsarnoka, melynek a belső kialakítását *Jánszky* végezte. Ez utóbbinál *Jánszky* trapéz záródású mezőkben helyezte le a kiállítási tárgyakat, hasonló alakú termek között átvezetőkapukat láthatunk a vadászkastély esetében is. A vadászpavilon fa tálróli, emelvényei, a díszes fa kerítések és azokból kiemelkedő madárház-formájú oszlopok *Jánszky*nak a *Ház* című folyóirat 1909-ben közzölt rajzaival (legényember háza Zebegényben, kiállítási installáció stb.) rokoníthatók. ■

8 OFFIZIELLER HAUPTKATALOG 28. p; *Magyarország a wieni első nemzetközi vadászati kiállításon*. Budapest, 1910 (VADÁSZATI KIÁLLÍTÁS KATALÓGUSA) 92. p

9 JÁNSZKY Béla: *A magyar formatörekvések története építészetünkben 1894–1914* (A szerző két előadása a Magyar Kőművesmesterek Országos Szövetségének budapesti csoportjában) Budapest, 1929 44. p, kép: 90. p (képfelirat szintén *Jánszky* és *Fischer*).

10 GERLE János, KOVÁCS Attila, MAKOVECZ Imre: *A századforduló építésze*. Budapest, Szépirodalmi Kiadó–Bonex, 1990 49. p

11 LÖVEI Pál: *Magyarország és a vilákiállítások*. In.: Fehérvári Zoltán; Hajdú Virág; Prálfalvi Endre (szerk.): *Pavilon építészet a 1920. században a Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményéből*. (Pavilon különszám) Budapest, ÖMvH Magyar Építészeti Múzeum, Pavilon Alapítvány, Budapest MM, 2001, 17–46. p, 35. p

12 GERLE–KOVÁCS–MAKOVECZ 1990 138. p

13 MOL K 178 (Földművelésügyi Minisztérium, Elnöki iratok) 1909–546, 2068/ 1909, 364. folió; 360. folió; 3. sz. melléklet, 336. folió; 5. sz. melléklet, 356. folió

14 Nem tartalmazzák a terveket a MOL K 178 1909–546, 4348/ 1909 és a MOL T 15 anyagai sem.

15 Wiener Stadt- und Landesarchiv, Wien (WstLA) M. Abt. 114, 1.32. 114. A 15 – Q 12 – Baupolizeiliche Maßnahmen, 1902–1998, 6852/ 1909 (Sch. 250). Augenscheinins-Aufnahme, 1909 szeptember 21.; ÖStA, HHStA, O Me A, Karton 1891, (1910), R. 10/ 1, 5325/ 1910; WStLA M. Abt. 114, 1.32. 114. A 15 – Q 12 – Baupolizeiliche Maßnahmen, 1902–1998, 6852/ 1909 (Sch. 250), 3020/ 1910

16 Nem találtuk meg a pavilonterveket a bécsi városi levéltár Práterre vonatkozó anyagában sem: WStLA M. Abt. 114, 1.32, 114. A1 – EZ – Reihe: Allgemeine baurechtliche Angelegenheiten/ 1902–1951 EZ 1418 (Prater), Sch. 60

17 Képkötet a magyar pavilonról: *Magyarország a wieni nemzetközi vadászati kiállításon*. Budapest, Hornyánszky, é. n.; Képeslapokat őriz a kiállításról a Wien Museum Karlsplatz (Wien) is. Alaprajzát ld. OFFIZIELLER HAUPTKATALOG 281–282. p

18 Ezt a megoldást láttuk korábban a pécsi műcsarnok (Fischer, Maróti, Jánszky), majd a velencei pavilon (Maróti) esetében is.

19 VADÁSZATI KIÁLLÍTÁS KATALÓGUSA

Soronkívüli műemléki védelemre javaslom...

A szentesi Kazánházat

DÉRY ATTILA

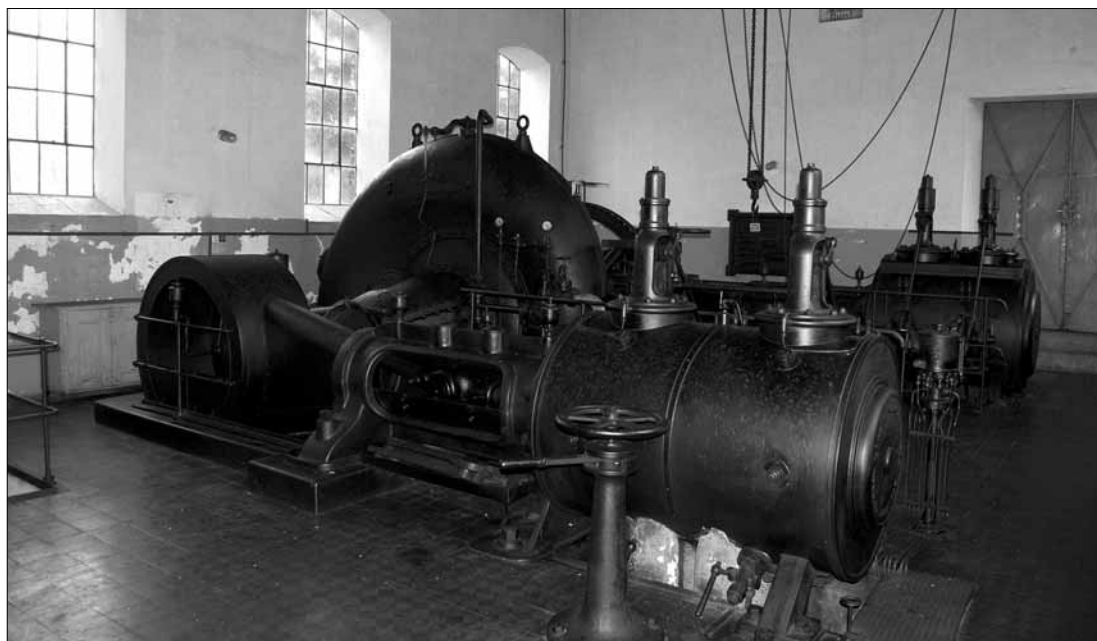
Sokszor apróságokon, maradványokon, töredékeken göröcsölünk és észre sem vesszük, hogy abból a korból ép, jó állapotú, színvonalas emlékünks is létezik. Gond volt a közelmúltban egy gyár technológia nélküli, sokszorosán átépített, kibelezett maradványának védelme, bezzeg a 451-es úton úgy megyünk el a szentesi régi vízműtelep mellett, hogy oda sem pillantunk...

Ez a telep a Tisza-híd és Szentés között, az út és az úton túli töltés mellett áll. Kazánház, gépház, lakóház, széntároló és melléképületek alkotják a kis együttest. A kazánház téglafalás, egyszerűsített, kései szecessziós és premodern formákkal bíró, vas Polonceau-jellegű fedélszékes épület, 1910 körül épülhetett. A sarokarmírozások, a jelzett párkányzat, az ablakkeretezések igényes és lelkiismeretes tervezőre utalnak. A falazott házakban álló, körbejárható, elől csempézett, galériás kazánok vízcsöves Babcock-Wilcox-rendszerűek, kifogástalan állapotúak; valamennyi szabályozó eszközük, vízállásmutatójuk, feshmérőjük stb. megvan. A kazánházzal egybeépített, hasonló megoldású, ám alacsonyabb gépház alapincézett, fedélszéke megoldása azonos a kazánházzal. A gépház széles falazatának vállai acél I-gerendás hídaru pályáját tartják, ez a 20. század elejének korrekt megoldása volt. A gépházban két, párhuzamosan telepített, felső kapcsolású Sulzer-rendszerű, kéthengeres kompaund-gőzgép áll,

...bezzeg a 451-es úton úgy megyünk el a szentesi régi vízműtelep mellett, hogy oda sem pillantunk...

a Lang L.-féle Gépgyár gyártmánya, teljes épségben, egy-egy centrifugál-szivattyúval összeépítve. A gépek jó állapotban vannak, ma is működőképesek. A kazán és gépházban minden eszköz megvan – még az eredeti szerszámok és táblájuk is. A gépi berendezések valószínűleg korábbiak helyén vagy azok átalakításával 1926-27-ben épültek be az épületbe. Ennek az együttesnek végéből sínpár vezet a széntárolóba. Ez is jó állapotban van. Hátrább az egykori iroda és lakás viszont már rogyadozik. Körben a telepen, a fűvön kidobott – egyébként ipartörténeti értékű – gépelemek hevernek szanaszét. A gépház mellett ép kémény is látható. Az egész együttes építészeti és ipartörténeti védelem után kiált. Az épület önmagában is jeles alkotása ipari építészetünknek. Hasonló épületek szolgálták ki MAV-telepeinket, gyárainkat... A kazánok és a gőzgépek koruk műszaki színvonalának jeles képviselői. A gőzgépek szabadonzáró szelepeikkel a gőzgépfejlesztés „csúcsmodelljei”. Nem sok olyan gőzgépes rendszerünk van, amely ma is egészében működőképes. Ezúton ajánlom az épületet országos egyedi védelemre – a pusztuló gépeket tekintve, soron kívül. ■

A gépházban két, párhuzamosan telepített, felső kapcsolású Sulzer-rendszerű, kéthengeres kompaund-gőzgép áll, a Lang L.-féle Gépgyár gyártmánya, teljes épségben, egy-egy centrifugál-szivattyúval összeépítve.

Tájékoztató a KÖH Ásatási Bizottság 2008-2009. évi tevékenységéről

MÜLLER RÓBERT

A KÖH Elnöke által 2008. január 1-jétől két évre kinevezett 9 fős Ásatási Bizottság, ügyrendjének megfelelően, általában kéthetente ülésezett. 2008-ban 25, 2009-ben pedig 24 ülést tartott. Ezekon 813+857, összesen 1670 ásatási engedélykérelemmel foglalkozott. A bizottság a régészeti örökség védelmével kapcsolatos elsőfokú hatóság tanácsadó testülete, javaslatai tehát nem kötelező érvényűek, de az elmúlt két esztendőben csak egyszer fordult elő, hogy hatóság a bizottság elutasító javaslata ellenére kiadta a feltárási engedélyt. A kérelmet benyújtó intézmények tekintetében jelentős változás figyelhető meg: 2008-ban a KÖSZ 352 (44,84 %) 2009-ben 477 (55,66 %) kérelmet nyújtott be. Még szembetűnőbb a változás, ha figyelembe vesszük, hogy az elvégzendő feladatok mekkora hányadát végezte maga, illetve hány esetben alkalmazott alvállalkozót. 2008-ban csak 177 esetben volt maga a KÖSZ a kivitelező (22,55 %), míg 2009-ben 401 esetben (46,79 %). 2008-ban a megyei múzeumok 316 kérelmet nyújtottak be (40,25 %) és 129 esetben voltak a KÖSZ alvállalkozói, 2009-ben 331 kérelmük volt (38,62 %) és ezen túl csak 38 esetben voltak a KÖSZ alvállalkozói.

A hiányosan vagy hibásan kitöltött engedélykérelmek aránya sajnos növekedett, míg 2008-ban az összes kérelem 60 %-a, 488 kérelem ellen nem emeltünk kifogást, 2009-ben az észrevétel nélkül támogatott kérelmek aránya csak 48 % volt (410 kérelem). Kifogásaink részben szakmai részben adminisztratív jellegűek voltak. A következőkben a leggyakoribb hibákat említjük meg, kérve az intézményeket, hogy a jövőben törekedjenek ezek kiküszöbölésére. Csak rendkívül indokolt esetben támogatjuk a december eleje és február vége között végzendő téli feltáráásokat. A szerződések többségében szerepel ugyan a vis maior esetek közt, hogy +4 °C alatti átlaghőmérséklet esetén szünetel a feltárás, és ennyivel meghosszabbodik a határidő, de tudjuk, hogy olvadás után a latyakban, sárban rétegátás nem végezhető, a feltáráások tudományos színvonalát sokat csökkenti.

Az utóbbi időben a megrendelők nyomásának engedve egyre gyakrabban találkoztunk olyan próbafeltárási kérelemmel, amelynek célja foltdokumentáció összeállítása. Ez csak abban az esetben lehet indokolt, ha a lelőhely intenzitásától teszi függővé a beruházó tervei megvalósítását. A bizottság véleménye szerint a „*gépi szondázó kutatásnak*” nincs jogszabályi alapja, és oly mértékben rongálja a régészeti jelenségeket, hogy ez a módszer lehetőség szerint elkerülendő.

A tervásatások száma örömdetesesen növekedett, 2008-ban 41, 2009-ben 119 kérelem érkezett. Sajnos az esetek jelentős részében a nyomtatvány kutatási

tervre vonatkozó rovatát felületesen töltötték ki, holott erre külön lapon is mód van. A bizottság csak megalapozott kutatási terv alapján támogatta a kérelmeket.

Gyakran találkoztunk azzal a jelenséggel, hogy római vagy későközépkori település területén végzendő megelőző feltárással kapcsolatos szerződésben nem térnek ki arra, hogy mi a teendő, ha megőrizendő falak kerülnek elő.

Ellenőrzéseink (2008-ban 12, 2009-ben 8 alkalommal) megerősítették véleményünket, hogy tudományterületünkön is érvényesül a szakosodás, és fontos, hogy az adott korban jártas régész vezesse a feltárást, vagy ha erre nincs mód, felkészült konzultáns segítse a munkáját.

Eredményként értékelhetjük, hogy javult a dokumentációk határidőre történő leadása. A „sárga lapos” figyelmeztetés (az elmaradás tíznél kevesebb) és a „piros lapos” eltiltás (az elmaradás meghaladja a tízet) megtette a hatását. 2008-ban még 42 esetben kellett ezért szót emelnünk, 2009-ben csak 12-szer.

Többször tapasztaltuk, hogy a szerződésben, az engedélykérelemben és mellékleteiben különböző adatok szerepelnek. Ez egyaránt vonatkozhat a lelőhely nevére, helyrajzi számára, a feltárandó területre, a határidőre, a feltárási költségeire vagy éppen a feltárási vezetőjére.

A kérelemnyomtatvány kitöltése gyakran hiányos. Van, amikor csak hanyagság, hogy aláírások vagy a feltárási céljai hiányoznak, de nem egyszer találkoztunk azzal, hogy a kutatási előzmények megfelelő ismerete nélkül kívántak feltárást végezni.

Igyekeztünk ellenőrizni, hogy a szerződésekben szereplő feltárási költségek mennyire reálisak. A túlzottan alacsony összegeket éppúgy szóvá tettük, mint amikor túl magasnak tartottuk a költségeket. A KÖSZ esetében ez többnyire alig volt lehetséges, hisz a vállalási összegén túl csak a honlapon hozzáférhető táblázatra történik utalás a szerződésekben. Sok gondot okozott számunkra a KÖSZ által végzett feltárással szemben előkerült leletek végleges elhelyezésének kérdése. A rendelet a Magyar Nemzeti Múzeumot jelöli ki, ha a területileg illetékes múzeum nem kívánja befogadni a leleteket. Egyes megyei múzeumok nem válaszolnak a KÖSZ megkereséseire, mások kétértelmű választ adnak. Nem igazán megnyugtató a MNM sablon nyilatkozata, amely a raktárgondokat megoldani kívánó helyettes államtitkári ígéretre hivatkozva fogadja be a leletanyagot.

Végül meg kell még jegyeznünk, hogy bár jogszabály írja elő, hogy az ásatási dokumentációnak mit kell tartalmaznia, a szűrőpróbaszerűen végzett ellenőrzéseink azt mutatják, hogy többen nem megfelelő színvonalú, hiányos, a feltárási tudományos feldolgozását lehetetlenné tevő dokumentációt adnak le. A jövőben erre nagyobb figyelmet kell fordítani, hisz egyre gyakrabban fog előfordulni, hogy nem az ásató teszi közzé a feltárási eredményeit. ■

Jelentés

a Kulturális Javak Bizottsága (KJB)

2009. évi munkájáról

BUZINKAY PÉTER

A 2006 tavasza óta, két éves ciklusokra felkért, hét külső szakemberrel működő Kulturális Javak Bizottsága (KJB) a KÖH műtárgyfelügyeleti munkájának egyik legfontosabb eleme. A testület alapítása óta folyamatosan magas színvonalon, komoly szakmai és tudományos munkát végzett.

A KJB elnöki teendőit a 2009. évben is a bizottsági tagok által újraválasztott *Király Erzsébet*, a Magyar Nemzeti Galéria képviselője látta el. A KJB titkárságát továbbra is a Hivatal Műtárgyfelügyeleti Irodája adta: az ülések megszervezésével, az egyes ügyek tárgyalásra történő előkészítésével, az ülésen elhangzottak rögzítésével, majd a hivatali, hatósági döntésekbe való beépítésével.

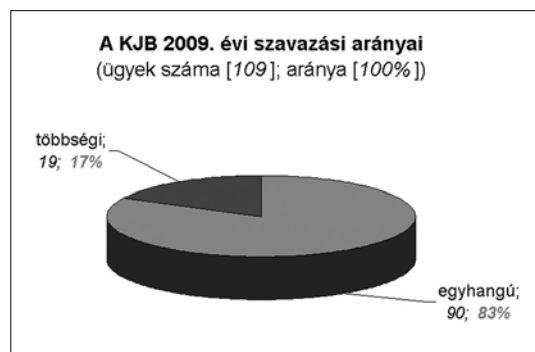
2009 őszén kétéves megbízatása lejártával az MTA jelölése folytán megújították *dr. Tatai Erzsébet* művészettörténésznek, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet tudományos munkatársának tagságát. A korábbi években már kialakított és bejáratott rend szerint folytatódott a munka 2009-ben is: a KJB havi rendszerességgel – nyári szünetet közbeiktatva – tíz ülést tartott, ahol összesen 111 napirendi pontot (ügyet) tárgyalt meg. Ezek az ügyek jellemzően védetté nyilvánításhoz kapcsolódtak. (Kettő, a KJB működésével kapcsolatos téma kivételével.) A KJB létrehozatala óta minden egyes, a KÖH elé került új műtárgyvédési ügyről állásfoglalást alakított ki, tehát 2009-ben sem hozott a Hivatal döntést a KJB véleménye nélkül.

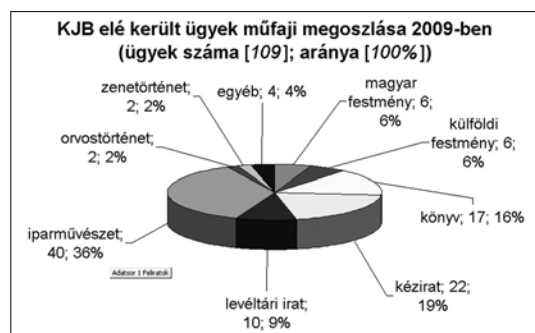
A 111 megtárgyalt ügyből 78 esetben (70 %) foglalt állás a KJB a védés mellett, 17 esetben (15 %) ellene és 14 esetben (13 %) pedig a szakvélemény kiegészítését javasolta. Az szavazások többnyire egyhangúak voltak, 19 esetben került sor többségi döntéssel elfogadott állásfoglalásra, azaz az esetek 83 %-ában a védéssel vagy annak mellőzésével minden terület képviselője egyetértett.

Tanulságos a megelőző évek adataival való összevetés: 2007-ben az állásfoglalások 98 %-a volt egyhangú, míg ugyanez 2008-ban már csak 86 % volt. A megelőző évekhez képest tehát tovább nőtt azon ügyek száma, ahol a testület tagjainak véleménye megoszlott, a védést (vagy annak megszüntetését, illetve a védési javaslat elutasítását) nem egyhangúlag támogatták.

A KJB ugyanakkor az előző évekhez hasonló arányban (kb. 30 %) ajánlotta a túlnyomó részben múzeumoktól, közgyűjteményektől származó védési javaslatok elutasítását vagy kiegészítését, ami továbbra is egyértelmű jele, hogy a szakvéleményeket elkészítő közgyűjtemények munkája még mindig nagy kívánnivalót maga után. A Hivatal a KJB állásfoglalásait két kivételtől eltekintve minden esetben megalapozottnak ítélte, és döntéseit azokkal összhangban hozta meg. (Az egyik kivétel a volt Úttörő Áruház Kovács Margit kútjának védési ügye képezte, ahol a Hivatal a művészeti szempontokon túl a kút történeti jelentőségét is fontos tényezőként értékelte. A másik kivétel pedig Váli Dezső kortárs alkotása volt, ahol a Hivatal a védési javaslattevő Magyar Nemzeti Galéria álláspontját osztotta.)

A korábbi évekhez képest nagy műfaji eltolódást tapasztalhatunk: arányában számottevően nőtt az iparművészet, mely elsősorban egy, a közelmúltban külföldről hazakerült, és a pécsi Zsolnay-gyárhoz kapcsolódó jelentős iratanyag védési ügyeiből adódott. A műkereskedelmi kínálat csökkenésével, a könyvek és kéziratok védési ügyeinek száma is kevesebb lett, bár azok nagyrészt még a több évtizedes gyűjtőmunka eredményeként összeállt *Új Magyar Athenas* ajánlójegyzék értékes régi könyvei és irodalmi kéziratái közül kerültek ki. Hasonló okokból a képzőművészet aránya is csökkent, mivel a piac „kimerülésével” a műtárgyforgalom a védelem szempontjából még kevésbé érintett kortárs alkotások felé fordult.

A KJB eddigi, most már több éves munkáját és tapasztalatait összegezve elmondható, hogy munkája eredményeként nagy lépéseket tett az egységes szemlélettel, magas szakmai színvonalon és konszenzus alapján kimondott műtárgy-védelem irányába. Ennek bizonyítékaként értékeljük, hogy a műkereskedelmi képviselői sem fogalmaztak már meg olyan éles kritikákat a védés intézményével kapcsolatban, mint a korábbi években. ■

Roncok nyomában

A Duna-Ipoly térség elsüllyedt múltja

A víz, folyóink, tavaink „sorsa”, állapota természeti környezetünk meghatározó eleme. A közutak és a vasutak kiépülése előtti időkben a közlekedés, a szállítás színtere volt. A folyók, tavak mélye őrzi történelmünk egy-egy elsüllyedt darabkáját is. A hajózás, a halászat, az áradások alakították, formálták a tájat, az emberek mindennapjait, azt a szabályozások előtti vízi világot, amely meghatározta a Duna-medence arculatát. Egy, az Ipolyból előkerült hajólelet segít közelebb kerülni múltunk elsüllyedt világához.

TÓTH JÁNOS ATTILA

A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat Búvárrégészeti Szakosztálya és a szobi Börzsöny Múzeum Baráti Körének együttműködésében 2006 óta végzünk régészeti térképezést a Dunakanyarban. A folyó mélyén található régészeti lelőhelyeket kutatjuk. Céljaink között szerepel Mária királyné 1526-ban elsüllyedt hajójának feltárása és bemutatása, valamint a Duna-medencében hiánypótló szerepet betöltő (Európai) Folyami Régészeti Kutató- és Restaurátor Központ megalapítása. Az együttműködés keretében civilek és szakemberek vállvetve kutatják, dokumentálják és védik a hivatalos szervek által elhanyagolt víz alatti kulturális örökségünket. Az Ipoly letkési szakaszán tavaly nyáron, alacsony vízálláskor egy hajómaradvány bukkant ki a víz alól. *Simonsics László* fedezte fel, és bejelentése nyomán ősszel helyszíni szemlét végeztünk a lelőhelyen. Az öt méter hosszú csónaktestet egyetlen fából – tölgyből – faragták ki. Az ilyen típusú hajókat rönkhajónak, vagy a népi elnevezésük nyomán bődönhajónak hívjuk. A lelet két szempontból is érdekes volt számunkra. Egyrészt ez az első hajólelet az Ipolyból, amelyen a történelem folyamán bizonyára élénk vízi forgalom volt (gondoljunk csak

a folyó menti hegyekben zajlott bányászatra!). Másrészt maga a hajótest is különleges. A bődönhajók ugyanis korántsem egy kaptafára készültek! Számos formai jellegzetesség alapján osztályozhatók. A Letkés közelében talált hajó különlegessége, hogy nem őrizték meg a fatörzs eredeti, kerekded alakját. A test alja lapos, oldalai függőlegesek, a csónak keresztmetszete tehát téglalap alakú. Az oldalfal alacsony, és a test szélessége is alig haladja meg a 40 cm-t. Kialakítása következtében a rönkhajó merülése minimális lehetett, így könnyen navigálhattak vele a zátonyos vízen. Téherbírása ugyanakkor minimális, komoly szállítmánnyal nem terhelhetők. A Dunajec folyón fennmaradt szállítási mód az ipolyi leletet más megvilágításba helyezi. Ott ugyanis több hasonló rönköt erősítettek egymás mellé. Az így létrejött tutaj/rönkhajó együttes már alkalmas lehetett nagyobb terhek szállítására is, merülése ugyanakkor továbbra is csekély volt. A bődönhajó elemei ellenállóbbak a deszkahajónál. A Letkésen talált hajó esetében nem találtunk összeillesztésre utaló bizonyítékokat, ami nem jelenti azt, hogy nem is voltak, mert a hajótest egyik oldalafa teljesen elkopott, a másik oldalfalából is alig maradt meg valami.

A leletnél mindenekelőtt felmerül a keltezés kérdése. A régészek általában összehasonlítás segítségével kel-

A lelet felfedezése

Fotó:
Simonsics László

Elsodródás elleni rögzítés

Fotó:
Árpási Imre

tezik a leleteket. Ez azt jelenti, hogy az ismeretlen korú tárgyat ismert korú tárgyakkal hasonlítják össze. Ez a módszer elterjedt például a kerámialeletek esetében. Az ipolyi hajóval az a „baj”, hogy a maga nemében egyedülálló, tehát nem hasonlítható semmihez. Némi támpontot ad a szögletes keresztmetszet, amely a deszkahajókból nyerhette az ihletet. Ez alapján a rönkhajónk valószínűleg középkori, koraújkor. Ennél pontosabb adattal szolgálhat a természettudományos keltezés. A dendrokronológia a fák évgyűrűinek lemérésével, az ismeretlen korú évgyűrűk ismert korúakhoz hasonlításával képes a fa maradványok pontos meghatározására. Szerencsére elegendő mennyiségű, és megfelelő minőségű évgyűrű maradt meg a rönkhajóban. Analízisük kimutatta, hogy a fát legkorábban 1698-ban vághatták ki (az utolsó évgyűrű a kivágási idő előtt növekedett, de mivel a rönköt megmunkálták, néhány évet lefaraghattak a fa külső évgyűrűiből). Jelenleg ez az egyik legkorábbi rönkhajó Magyarországon.

Hajó-leletünk története azonban nem zárult le a felfedéssel. Egyértelmű volt, hogy nem maradhat azon a helyen, ahol rátaláltunk, mivel a folyó sodrása egy áradásnál könnyen magával ragadhatja, ráadásul a vízből kiemelkedve nyáron a nap és a meleg, télen a fagy és a jég tovább rombolhatja. A veszély csökkentése érdekében egy mélyebb, partközeli helyen stabilizáltuk a hajót. Sajnos nem mindenki gondolkozik felelősen a kulturális örökségről. Így történhetett, hogy bejelentés érkezett arról, hogy vandálok a meder felé elmozdították a hajót, semmibe véve a stabilizálásra tett erőfeszítéseinket. Valódi örökségvédelmi vészhelyzet alakult ki! A megoldás megint nem az örökségvédelmi hatóságtól érkezett, hanem civil összefogás erejével sikerült megtennünk a legfontosabb lépéseket, ezzel megmenteni a végveszélybe került különleges leletet. A leletmentéshez szükséges engedélyt a Börzsöny Múzeum vezetője segítségével szereztük be a Pest Megyei Múzeumi Igazgatóságtól. Ezt követően a

Börzsöny Múzeum Baráti Körének szervezésében kiemeltük, és biztos helyre szállítottuk a roncsot, és másnap egy bányatóban süllyesztettük el. (Nem ez az első eset, hogy civilek süllyesztéses módszerrel megmentenek egy szenzációs hajóleletet. Az 1615-re keltezhető – tehát török kori – Solt közelében talált hajólelet is egy bányatóban várja a szebb jövőt.)

A víz óvja, konzerválja a fa maradványokat. Természetesen mindannyiunk célja a leletek bemutatása, hogy a térség lakói – különösen a fiatalok – testközelből is megismerhessék őseik folyami múltját. Egyre többen tudják ugyanis, hogy Helemba, Letkés és Szob egykor a királyi korona hajósnepei voltak, hajós szolgálatokat láttak el az uralkodóknak, ezért cserében különféle jogokat kaptak. Reméljük, hogy a nem is olyan távoli jövőben ismét felszínre hozzuk a hajókat, és immár azért, hogy korszerű módszerekkel konzerváljuk őket, majd ezt követően bemutassuk őket a térség, az ország, és a nagyvilág érdeklődő közönségének! A leletmentés naplóját az érdeklődők megtalálják a bmbk.hu internetes címen, és erről, valamint a hazai vízi régészet eseményeiről szóló tudósításokat a buarregesz.blog.hu cím alatt.

Külön köszönet illeti *Heil Lászlót*, aki a szállításhoz szükséges terepjárót és utánfutót mind a két napon biztosította, *Karsai Józsefet*, aki a „Dajcs”-ban való elsüllyesztéshez hozzájárult, *Tóth Lászlót*, aki a DMRV szobi üzemegység jóvoltából aggregátort hozott mintavételi fúráshoz, *Szikriszt Miklóst*, aki átmeneti tároláshoz adott helyet a TŰZEP telepen. ■

Köszönetünket fejezzük ki a leletmentésben közreműködőknek, akik nélkül ez nem sikerülhetett volna!

Árpási Imre – Szob, *Békefi András* – Nagymaros, *Búzás József* – Letkés, *Darányi László* – Perőcsény, *Fereni Péter* – Zebegény, *Fésű József Gy.* – Szob, *Gyenes Andrea* – Szob, *Heil László* – Szob, *Herman Attila* – Letkés, *Karsai József* – Szob, *Kazi Róbert* – Dunakeszi, *Kovács István* – Letkés, *Kukel Imre* – Letkés, *Lakatos József* és *Lakatosné Abraham Agnes* – Szob, *Lengyel László* – Csobánka, *dr. Olajos Szilvia* – Budapest, *dr. Puskás Norbert* – Budapest, *Simonsics László* – Dunakeszi, *Szikriszt Miklós* – Szob, *Sziva Zoltán* – Szob, *Tóth László* – Szob, *Virág Sándor* – Szob, *Waisz János* – Letkés.

KÉK HÍREK – 2010. január

Tavaly decemberben és ez év január elején két műemlék templomból loptak el értékes festményeket.

December 20. és 22. között a Vas megyei Csempezkopács római katolikus templomából tűnt el Dorffmaister István (Bécs, 1729-Sopron, 1979) után (?) Szentháromságot ábrázoló festménye (olaj, vászon, 114 x 89,5 cm, közölve: Dorffmaister István emlékkiállítás. Szerk. Kostyál László és Zsámbéky Monika, Zalaegerszeg, 1997. Kat. sz. 81.) a kerete nélkül. A 18. század második felében készült mű balra Krisztust ábrázolja a kereszttel vörös lepelben, jobbra a felhőkön lebegő Atyaistent

Dorffmaister István után (?) – Szentháromság

liláskék köpenyben. Felül a Szentlélek szórja aranyló fényét, a csoportot puttófejek veszik körül. A festmény a műemlék templom tartozékaként védett (műemléki törzsszáma: 7665).

A Tolna megyei Kajdac római katolikus templomából január 3-ára virradóra két 18. század második felében készült oltárkép loptak el. Az egyik Avilai Nagy Szent Terézt ábrázolja (olaj, vászon, kb. 180 x 100 cm), a másik Szent Kristótot (olaj, vászon, kb. 180 x 100 cm). A festményeket a faragott, áttört, aranyozott fa keretükkel együtt vitték el, amelyek magassága mindkét kép esetében 220 cm. A művek a műemlék templom tartozékaként védettnek minősülnek (műemléki törzsszám: 4166).

Decemberben két budapesti galériából 20. századi képzőművészeti alkotásokat loptak el.

December 9-én tűnt el Vörös Géza (Nagydorony, 1897-Budapest, 1957) Szendergő című grafikája (akvarell, ceruza, papír, jelezve jobbra lent: Vörös Géza, 270 x 250 mm, közölve: Virág Judit Galéria Téli Aukció – 35. árverés, 2009. december 18. 28. tétel). Ugyancsak december 19-én lopták el Eöry Emil (Rábacsécsény-) Torzó című szobrát (patinázott bronz, 38 x 6,5 x 6 cm, jelezve hátul: E. E. 10/5. közölve: Abigail Galéria és Aukciósház – 26. Festményárverés, 2009. december 20. 123. tétel).

Az ellopott műtárgyakról további részletes adatok megtekinthetők internetes honlapunk (www.koh.hu) loptott műtárgy adatbázisában. *Fukker Valéria*

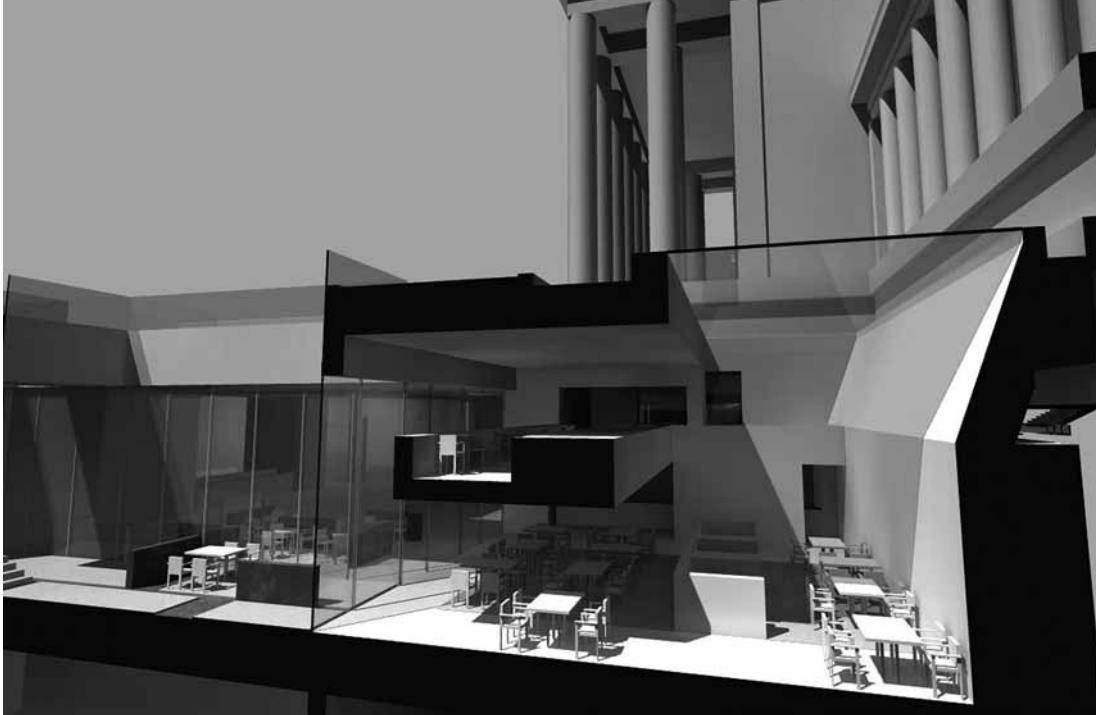

Vörös Géza – Szendergő

Fotók: KÖH

Helyesbítés:

Januári számunk Jegyzetében egy pontatlanul fogalmazott mondat került. A mondat helyesen: Kiemelte az újonnan alakult Örökségvédő Ingatlanfenntartó Nonprofit Kft feladatait, s elmondta, hogy tervezik többek között a szakreferensi csoport egy részének átvételét a Kft-hez. (A szerk.)

Állásfoglalás

Tárgy: BUDAPEST, Szépművészeti Múzeum, új bejárat

Tervező: Karácsony Tamás, Megyik János

TERVISMERTETÉS:

A Szépművészeti Múzeum új bejáratának és környezet-rendezésének terveit a testület 2010. február 2-án tárgyalta. A környezetrendezési terveket a jelenlévők elfogadásra javasolták. A bejárat építmény esetében, méltatva az összes megoldás értékeit, a jelenlévők többsége a Karácsony Tamás és munkatársai által készített két változatot támogatták inkább, de egyértelmű döntésre nem került sor. A tervezők vállalták, hogy a terveket újból bemutatják a testületnek. A Karácsony-féle terveknek elsősorban a prezentációjuk módosult, jobban érzékelhetővé téve a bejárat építmény képét, léptékét, részleteit, még mozgás közben is érzékeltetve. *Megyik János* egy módosított változatot is bemutatott, amely, ezúttal is meghaladva a műfaji kategóriákat, az „üvegkocka-konceptiót” gondolta tovább az üvegfelületek plasztikusabb mozgatóásával.

A TESTÜLET VÉLEMÉNYE:

A tervek részletes bemutatása, alapos megvitatása és a vélemények elhangzása után a jelenlévő testületi tagok többsége a Karácsony Tamásék által tervezett 2. számú változat megvalósulását támogatta, egyetértve *Balázs Mibály* előző alkalommal elhangzott szakbírálatával. Az elhangzottak alapján a 2. számú terv az alábbiak miatt emelkedik ki a többi közül:

- A terv egyszerre épületszerű és jelszerű. Épületszerű, mert kidolgozottsága részletes, szerkezetileg reális,

és jelszerű, mert egyedi, különleges. A sematikus, semleges megoldásoktól mentes, egyúttal mai megfogalmazású, de nem pusztán divatkövető. Az építmény a múzeum karakteres és méltó bejárata.

- Ez a terv áll leginkább kapcsolatban a kiépülő föld alatti világgal és a múzeum szerkesztésmódjával egyaránt, hiszen logikus folytatása a föld alatti tereknek és egyúttal mai átírása a múzeum által használt klasszikus átmeneti tereknek, a fedett-nyitott portikuszoknak is.

- Viselkedésében, megjelenésében felvállalja a múzeum épülete előtti tartós létet, a múzeummal való együttélést, de bontott tömege mégsem konkurál vele. Anyaghasználata, tömörsége is a múzeumra utal jellegében és időállóságában egyaránt.

- Kimozdul a tengelyességből, a frontális megjelenésből, így egyszerre reagál a Millenniumi Emlékmű elhelyezkedésére, és a múzeumhoz viszonyítva saját oldalsó helyzetére. A legkevésbé ez a terv takar bele a múzeum látványába a fő megközelítés irányából, a múzeum tengelyéből tekintve pedig félreáll, előnyt adva a múzeum szimmetrikus tömegének, ugyanakkor érzékeny gesztust tesz az emlékmű felé.

- Ez a terv legkisebb méretű a változatok közül, de funkcionálisan így is megfelel minden elvárásnak, és eleget tesz az emblematikusság kívánalmának is.

Összefoglalva:

A jelenlévők a 2. számú tervet javasolják kidolgozásra és engedélyezésre. ■ Összeállította: *Arnótb Ádám*

Az évtized egyik legnagyobb kulturális berubázásaként valósul meg a Szépművészeti Múzeum térszint alatti bővítése. Az Európai Unió által finanszírozott munkálatok ez év tavaszán kezdődnek és a tervek szerint az új épületszárny 2011 nyaratól fogadja majd a látogatókat. Az átalakítással azonban nem pusztán a múzeum épülete újul meg, hanem a Szépművészeti lehetőségeinek, funkcióinak újragondolása és ezzel együtt szükségessé válik egy új, hosszú távú stratégia megalkotása is. A múzeum új filozófiájának és tartalmának meghatározásához szükség van a múzeum iránt érdeklődő szélesebb közvélemény elképzeléseire, javaslataira is.

Ennek jegyében vitatták meg a közelmúltban a Magyar Tudományos Akadémián – tudósok és neves szakemberek részvételével – a Szépművészeti Múzeum bővítésének tervét. Ezt a tanácskozást megelőzően a Műemléki Tanácsadó Testület is megtárgyalta a tervet. A közérdeklődésre való tekintettel közzétesszük a Tervtanács február 2-ai Állásfoglalásának szerkesztett változatát.

Késő római bennszülött telep Sávolyban

A lelőhely Somogy megyében, Sávoly déli részén, a Somogyi-dombság északnyugati peremén, a Kis-Balaton közelében fekszik. A régészeti lelőhely, az épülő Balatonring, MotoGP pálya területén, a Kerekes-kúti – és a Basa-réti-dűlőkön, 390m × 250m kiterjedésű területen helyezkedik el az ÉNY- DK-i irányban. A Malom-árok patak keletre, a 7-es út nyugatra van a lelőhelytől. A Kerekes-kúti-dűlő alacsony fekvésű, mocsaras terület, a Basa-réti-dűlő lelőhely által érintett része az alacsonyabb fekvésű területből É-D-i tájolású dombként emelkedik ki.

GUTAY MÓNIKA

Sávolyban az Archeosztráda Kft. 2003-ban végzett terepbejárásokat a község Településrendezési Tervéhez szükséges Kulturális Örökségvédelmi Hatástanulmány elkészítéséhez. A terepbejárások során a Basa-réti-dűlőn és a Kerekes-kúti-dűlőn a szántóföldön található őskori, római kori leletek sűrűsödése jelezte a régészeti lelőhelyeket.

218. objektum.
Félig földbe
mélyített gödör-
ház

A spanyol érdekltségű Sedesa Obras Y Servicios Magyarországi Fióktelep 2008-ban, Sávolyban kezdte meg a Balatonring építését. Az építéssel járó földmunkák mind a két lelőhelyet érintették. A Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat és a SMMI munkatársai próbafeltárást végeztek a két lelőhelyen. A próbafeltárást során szórványos őskori és római kori telepnyomokat találtak.

A Balatonring építése 2009-ben folytatódott. A pálya egész területén végeztek földmunkát. A földmunkáknál a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat biztosított régészeti szakfelügyeletet. A pálya több részén szórványos őskori, római és középkori telepnyomokat azonosítottunk. A szakfelügyelet keretében feltártuk és dokumentáltuk a szórványos telepnyomokat mutató lelőhelyeket. A Basa-réti

és a Kerekes-kúti-dűlőkön a földmunkák során intenzív római kori telepnyomokat észleltünk, a régészeti objektumok és a leletanyag mindkét helyen koncentráltan jelentkezett, így a területnek a Sávoly-Balatonring 7. számú lelőhely nevet adtuk. Sávoly-Balatonring 7. számú lelőhelyen 2009. november 5 – november 30. között megelőző feltárást végeztünk. A feltárást során egy Kr. u. 3-4. századra datálható római kori telep részletei, továbbá őskori szórványleletek kerültek napvilágra. A lelőhelyen összesen 478 objektumot tártunk fel.

422. objektum.
5 tűzelőrostélyű
kerámiaégető
kemence

Az objektumok között földbe mélyített, szabálytalan, és téglalap alakú házak, tároló- és hulladékgyödrök, kutak, szabadtéri tűzhelyek, kenyérsütő – és kerámiaégető kemencék, árkok, csontvázak sírok voltak. A római kori telepen több figyelemreméltó régészeti objektum és emlékműgy emlékező meg. A 422. objektum egy öt tüzelőrostélyos kemence. A kerek alakú, agyag rudakból sugarasan épített öt tüzelőrostélyú kemencén rontott, deformált római korú edényeket találtunk. A kemencéhez fűtőgödör csatlakozott. Hasonló típusú kemencéket tártak fel a Pilismarót-malompataki kiserődnél (B. Bónis Éva: A Pannóniai római fazekaskemencék. In: *Iparrégészet Égetőkemenék. Industrial Archaeology Kilns and furnaces. A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottságának Történelmi Szakbizottsága VEAB Értesítő. Sopron, 1980. július 28 – 30., Veszprém, 15-16.*)

A telep keleti részén temetkezéseket, két nő és két gyermek csontvázat tártuk fel, ettől nem messze pedig egy K-NY-i tájolású, jó megtartású női sír került elő. A nő koponyája közelében egy fülbevaló volt. A lelőhelyen több földbe mélyített, szabálytalan, és téglalap alakú, belső kemencés, patics omladékos házat és cölöpszerkezetes felszíni építményt figyeltünk meg. Kő és téglalapozású épület nyomaira nem bukkantunk. A hulladékgyödrök egy részében és a félig földbe mélyített gödörházak betöltésében nagyszámú tegula töredéket találtunk.

A 395. objektum valószínűleg hulladékkal betemetett kút lehetett. A kútban tegulák, emberi koponya és 35 darab római kori érem volt. A 395. objektum 851. számú betöltéséből előkerült kisbronzok (Crispus, Helena, I. Constantin, II. Constantin veretei) Kr. u. 320-350 közé keltezhetőek. Az érmék Ticinum, Siscia, Heraclea, Thessalonica, Constantinople, Antiochia verdéjéből származnak. A feltárás egész területén műszeres leletfelderítést végeztünk, mely során megközelítőleg 700-800 darab fémleletet (arany fülbevaló, ezüst gyűrű, hagymafejes fibula, ládikaveret, ágvágó, olló stb.) találtunk.

A fémleletek többsége érem volt. Az éremforgalom a Kr. u. 3. század közepétől a 4. század végéig terjed, mely főleg a sisciai verde működéséhez köthető.

Igazán érdekes leletre leltünk a 218. objektum 460. számú betöltésében: II. Julianus (360-363) uralkodása alatt vert, bikát ábrázoló, átlukasztott érmét találtunk.

A fémleletek közül főleg hagymafejes és madár alakú fibulák említhetők. Somogy megyében Balatonlelle-Kenderföld, Balatonlelle-Rádpusztá-Temetőalja dűlőn (Hajdú Adám szóbeli közlése) került elő hasonló, galamb alakú fibula. A lelőhe-

421. + 422. objektum. 5 tüzelőrostélyú kerámiaégető kemence és a hozzá kapcsolódó fűtőgödör

Fotók: Présel F. Tamás

lyen a hagymafejes fibulák korai és késői típusai is egyaránt megtalálhatóak.

A kerámiaanyagban kiterjedt kapcsolatokat jelezhetnek a terra sigillaták. A 149. objektum, 306. számú betöltésében Westendorf (?) műhelyben készített terra sigillata volt. A sigillata oldalán lépegető páva van. A 114. objektum, 236. számú betöltéséből egy Aquincum-gázgyári fazekas telepről származó, bepecsételt, levélmintás tál; a 379. objektum, 815. számú betöltéséből egy katona tál töredékei kerültek elő. ■

A felhasznált irodalom:

B. Bónis Éva. 1981. *A Pannóniai római fazekaskemencék. In: Iparrégészet Égetőkemenék. Industrial Archaeology Kilns and furnaces. A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottságának Történelmi Szakbizottsága VEAB Értesítő. Sopron, 1980. július 28-30., Veszprém, 15-16.*

Balra bent: Julianus Apostata, bikát ábrázoló, átlukasztott érméje és egy galamb alakú fibula

Jobbra: Aquincum fazekas telepről származó, bepecsételt levélmintás tál

Budapest, I.
Mibály u. 11.
Delej-villa
Építészek: Ligeti
Pál és Molnár
Farkas. Bónó
Ernő, 1928.
Magyar Építésze-
ti Múzeum

Képek a modern építészeti mozgalom szolgálatában

A közelmúltban Pécsen tartott konferencia számos kérdést vetett fel a 20. századi új építészettel kapcsolatban, kiemelve a Bauhaus pécsi gyökereit, jelentőségét. A tanácskozáson előadást tartott Cs. Plank Ibolya, a KÖH Fotótárának vezetője is. Itt előadásának rövidített változatát közöljük.

Különösen nagy öröm számomra, hogy meghívást kaptunk „A Bauhaus pécsi mesterei és a nagyvilág” című konferenciára, mert a *Fény és Forma* című kiállítás 1930-as évekbeli képanyaga elválaszthatatlan a Bauhaustól (1919 és 1933). Ezt még akkor is így gondolom, ha képeink stílusát és tematikáját nem lehet csak ebből az egy forrásból levezetni. A modernizmus és az építészeti fényképezés összefüggésében két témáról szeretnék beszélni, az egyik a kiállított képeink keletkezéstörténetének néhány aspektusa, a másik a képek nyelve és a megértést leginkább befolyásoló kontextus. Megrendelésre készült építészeti és enteriőrképekből állt össze a kiállítási anyag, ami azonnal felvet néhány fontos kérdést. Szakfotográfiai esetében gyakran szembesülünk azzal a ténnyel, hogy mennyire problematikus a művészi és a nem művészi alkotások megkülönböztetése az idő múlásával. Fogódzót jelenthet, hogy milyen volt az eredeti szándék, illetve, hogy van-e olyan mozzanata a képnek, ami túlmegegy az egyszerű tényközlésen. Ilyen lehet a téma látványának megrendítő, felkavaró volta, vagy a szokásos témák

meglehető tolmácsolása.¹ A fényképhasználat módjainak történeti alakulása azért is izgalmas a számunkra, mert a két világháború között részleges egybeesést tapasztalhatunk az esztétikai érvényességű művészi és alkalmazott fényképek között. A közeledést elősegítette, hogy az élet jelenségei közül, egyre több hétköznapi dolog került bele a művészeti szcénába. KÉP

E változások folyamatok sodrában az építészeti folyamatosan hivatkoztak az esztétikára, illetve arra az igényre, ami az ő tevékenységüknek is megadta azt a többletet, amivel különbözni kívántak elődeiktől. A célnak leginkább megfelelő forma, valamint a technika, az anyag és a tér művészi színvonalú felhasználása jelentette leggyakrabban a hivatkozási alapot. Az általunk feldolgozott fényképek zöme a *Borbíró Virgil* által szerkesztett *Tér és Forma* című folyóiratban jelent meg 1928 és 1950 között.² A lap irányultságát jelzi, hogy már a kezdetektől fogva lehetőséget biztosított a CIRPAC magyarországi csoportjának – CIAM – a megjelenésre. A csoport vezetősége fontosnak tartotta, hogy társadalmi propagandamunkájuk keretein belül ne csak a sajtó-

¹ Az első kritérium már akkor is működik, ha emberek látszódnak a képeken, másrészt pedig a fotó mindig megrendítő, mert hiteles. (A fotóknak nemcsak dokumentumértéke van, hanem egyfajta kimeríthetetlenége is) (Bódy Gábor)

² A nemzetközi párhuzamosság érzékeltetésére Albert Sartoris gyűjteményét használtam, mert a Svájcban élő francia építész Borbíróhoz hasonló intenzitással – de még nagyobb léptékben – tartotta a kapcsolatot a szakmával, és húsz év alatt, több mint 6000 fényképet gyűjtött össze. 1938-ban ebből 1200 darabot meg is jelentetett a *Modernismo* című áttekintő monográfiájában.

ban, hanem – ahogy ők nevezték – dokumentarista kiállítások formájában is bemutassák az egészségtelen lakáskörülmények okait, következményeit és a velük szemben álló perspektívákat...

Az illusztrált sajtó jelentőségét nem lehet eléggé hangsúlyozni. A Kassák-féle avantgard folyóiratokban – *MA, Tett* – már a húszas évek elején megjelentek olyan ábrázolások, amelyek az architektúráról, mint általánosan érvényes szimbólumrendszeréről szóltak. A szakfolyóiratok és magazinok az építészetről való gondolkodás másik formáját képviselték, itt konkrét feladatok mentén születtek meg az eredmények: házak, bútorok és nem utolsósorban a róluk szóló képek. Felvetődhet az a kérdés, hogy milyen jelentéseket hordoznak ezek a felvételek azon túl, amit konkrétan ábrázoltak. Ez a téma azért is érdekel, mert az építészek akkoriban a régi fogalmakat – monumentalitás, reprezentáció, esztétika, harmónia – átírva próbálták új rendet teremteni. A „*Soba többet szoba-konyhás lakást*”, a „*Ne épüljön több lakás fürdőszoba nélkül*”, vagy a „*Még több fényt és levegőt*” típusú üzenetek közvetítésekor nyugodtan támaszkodhattak a szerkesztők a képek erejére, bár az értelmezéshez szükséges kontextus a képek mélyebb értelmét feltáró szövegekkel együtt vált jól használható szakmai információvá. Véleményem szerint ebben a széleskörű interakcióban kell keresnünk a fotográfiának, mint közvetítő médiumoknak a helyét. ...

A műfaj fejlődéstörténetének további jellemzője, hogy miközben a modern tárgy-, és építészeti fotók stílusukban mindazt hordozták, ami az Új Fotográfia vagy az Új Tárgyiasság néven a modern művészi fotográfia sajátja volt, mégis keveset írtak róla, és művészeti kiállításokon sem szerepeltek. Közvetlenül az I. Világháború után, *Nádai Pál* gyakorlatilag még egy nem létező területként definiálta az építészeti fotográfiát. Ehhez képest *Hevesy Iván* 1934-ben már a fotóművészet legdinamikusabban fejlődő ágához sorolta ezt a területet. A Tér és Forma szerzői közül, főként *Bortnyik Sándor* és *Molnár Farkas* tartották a leginkább számon az új építészeti fotóművészetre gyakorolt hatását. Fotográfiai szaklapban *Forgó Pál* írt először egy rövid cikket a modern architektúra fényképezésének szükségességéről. ...

Ha röviden kellene összefoglalnom a korabeli fotóművészeti kritikát, akkor az lehet az érzésünk, mintha képviselői mély álomba zuhantak volna a progresszív fotó, és általában a modernizmus és a Bauhaus létezése tekintetében. Ez nem jelenti azt, hogy ne lettek volna modern stílusban dolgozó fotográfusok Magyarországon. Természetesen voltak, és a magyar fotográfia soha annyi elismerést nem szerzett, mint a harmincas években. Az avantgárd fotó és az építészeti fotó azonban kimaradt ebből a sodrásból. ... Itt most nincs módunk a fotóművészet modernizmus iránti érdektelenségének az okát firtatni. Csak utalni tudok egy olyan kutatás fontosságára, amely feltárná a korabeli magyar történelem azon jellemzőit, amelyek a magyar fotográfiát általában, és az építészeti fotót speciálisan is befolyásolták.

Néhány példa arra hogyan modernizálta az építészeti fotó formanyelvét. Az épületek elhelyezésének egyik szokásos módja a síkba helyezés. A homlokzati rajzokhoz hasonló képek egyik jellegzetessége, hogy az elemek közötti távolságok és a síkból kiemelkedő részletek létezésére csupán a fekete-fehér és szürke tónusok utalnak. Enteriőrök esetében különösen izgalmasak ezek a megoldások, jó

példa erre a Pozsonyi úti társasház lépcsőházának egyik kör alakú felvétele, itt már az összes emeleti szint egyetlen felületté csúszott össze. ... Az idegenül ható építészeti megoldások szemléletes példája az ún. Hevesy-ház. Az első benyomásunk az, hogy a sima kockaház az elviselhetetlenségig egyszerű, és az arányain kívül alig találunk rajta valami érdekeset. A szerző, Molnár Farkas 1933-as interpretációjában e minimalizmus okait a napsütés és a természet felé fordulással magyarázza. Minden kétes hivatású dolog – idézem – *mint a párkány a túloldalon, már csökkenti a vizuális hatás tisztaságát, a ház bivatása kifejezésének egyértelműségét. ...*

Dinamikus hatást tudtak elérni a fényképészek a vonalak ferdeségével és a transzparenciával is, és az új nézőpontok közül a felülnézetnek és az alulnézetnek volt még nagy jelentősége. Molnár Farkas kifejezésével élve – *az építészek nem szép homlokzatokat rajzoltak többé, hanem térbeli tárgyakat terveztek.* Az igazi madárperspektíva helyett a fotográfiában inkább a békaperspektívára és a körbefényképezésre volt lehetőség, és különösen a szabadon álló villa-épületek esetében lehetett igazán az „egész” formát nézni úgy, mintha egy maketten forgatnánk körbe az építményt egy mintázó állványon. A sorházak fényképezésének szintén megvolt a részletekre bontás koreográfiája, itt a lépcsőházak, az udvarok és a belső részletek fényképeiből állt össze a teljes kép... Az előadás címében nem csak azért említettük külön az enteriőröket, mert a belső képek számára nyoma a két világháború között markánsan megugrott. Izgalmasabb ennél az enteriőrökre irányuló figyelem mögötti koncepció. Két magyarázatot tudunk erre adni: az egyik a korszerű lakások fogalmának átalakulása, a másik a fényképezésben megnyilvánuló analitikus munkamódszer. A terepen dolgozó fényképészek ugyanazt tették, mint az absztrakt teret meghódító kubisták: analitikus szemlélettel közelítették a tárgyakhoz. A fotográfia nyelvén ez a módszer a több képből álló fotósorozatok formájában öltött testet, rendszerint a külső és belső összehangolt fényképezésében.

A továbbiakban Molnár Farkas 1930-ban készült Delej utcai lakásáról készült fényképeit mutatom be. Ismert tény, hogy a minimál-lakás prototípusá-

Budapest, II. Villa a Kavics utcában. Építész: Molnár Farkas. 1931. Magyar Építészeti Múzeum

nak tartott lakás Molnár életművének fontos része, és a róla készült szövegek és képek sok helyen, és sokféle interpretációban jelentek meg.³ Molnár Tér és Forma-ban megjelent (1930) aprólékos leírásai a bútorokról és a helyiségek színezéséről eloszlata azt a tévképzetet, hogy a modern építészet rideg és színtelen. Ehelyett, előre kiszámított elvek szerint színezték Budapest első, 51 m-es, beépített búrokkal berendezett otthonát. A vállalkozás során itt építettek először szabályzatellenes kabinkonyhát és kisméretű fürdőfülkét is. A hálószoba színezése volt a legélénkebb az összes többi közül, piros, kék, sárga és szürke. Ez a színkombináció szépen kiegészítette játékoságával a komoly és tárgyilagos dolgozószobát. A külföldi szakirodalom többször hivatkozik *Michael Rothenstein* Architectural Review-ban megjelent írására (1946) a modern építészet, a színek és a fényképezési látásmód témájában. A szerző arról ír, hogy a kor építésze nagyrészt a csábító fekete-fehér fényképek általános elterjedése miatt vált színtelen jelenséggé, és a nézők elé tárt képek csillogó fehérsége és monokróm látásmódja szabályosan megtévesztette a szakfolyóiratokból és magazinokból tájékozódó építészeket. ...

Seidner Zoltán – a Tér és Forma állandó munkatársának – enteriőrfotóit a *Kozma Lajos*ról megjelent kötet kapcsán 2005-ben elemezték alaposabban. A kutatás elején mindenekelőtt *Kozma* felfogását kellett megértenem a térről és azokról az általa felsorolt optikai hatásokról, amelyeket a tér észlelésében a legfontosabbnak tartott. *Seidner* is követette ezt a logikát, és ügyesen felfedte *Kozma* lakberendezési koncepcióját. Ezek szerint a berendezési tárgyak sohasem lehettek túl hangsúlyosak, inkább alacsonyak, laza elrendezésűek és könnyen csoportosíthatók.

Eddig még nem tárgyaltuk, hogy milyen hagyományokat követtek a modern építészet fotósai, és arról sem, hogy egészen pontosan kik, meddig és milyen eredménnyel dolgoztak ezen a területen. Megkerülhetetlen, hogy milyen mértékben tekinthető pro-

resszívnek az előadásmódjuk, és ha igen, akkor mitől. Az utóbbira tudok már csak választ adni. Úgy vélem, hogy a modern építészet fotósai az építészeti szépségideál átalakulása közepette talán még intenzívebben keresték az épületekben rejlő harmóniát, mint korábban. A Tér és Forma képanyaga a hazai és nemzetközi szinten zajló művészeti folyamatok ismeretéről is tanúskodnak, amely elsősorban a korszak vizuális nyelvéhez való alkalmazkodásban nyilvánult meg. Így történhet meg, hogy a Tér és Forma illusztrációit annyira egységesnek érzékeljük, függetlenül attól, hogy Magyarországról vagy külföldről származnak-e a fényképek. Végeredményben ez is lényegtelen. A fotók azt mutatják meg, ami az új építészet ideáiból megvalósult. *Fényképezők: Kozelka Tivadar, Bánó Ernő, Escher Károly, Pécsi József, Máté Olga, Marsovszky Elemérné, Magyar Film Iroda, Seidner Zoltán.* ■

³ Külön közlemény a *Tér és Formából*: „molnár farkas munkái 1923-1933” című kis füzet. Olyan pályatársak és tanárok írtak az előszóba, mint Walter Gropius és Moholy-Nagy László. A kisbetűs tipográfiáról: „mert ezzel is demonstrálni akarunk az emberi munkaerő kímélése érdekében való racionalizálás mellett a szedő-, gépiró-, és fogalmazó-munka leegyszerűsítését, a felére redukált betűszükséglet, a váltó nélküli írógép, komoly gazdasági előnyöket jelentenek az írás értelmének kára nélkül. Beszéd közben sem kell használnunk a mondat elején nagy bangokat.”

A Pécs Lexikon is a Pécs2010

Európa Kulturális Fővárosa program része

Öt ezer példányban jelenik meg a közeljövőben a hétezer címszót, háromezer fotót és ábrát tartalmazó, színes, kétkötetes, DVD-vel kiegészített Pécs Lexikon.

Az új együttműködés eredményeként a lexikon is része lett a Pécs2010 Európa Kulturális Fővárosa programnak, hiszen a rangos kiadvány megjelentése is kitűnően kapcsolható ahhoz a nyertes pályázatban megfogalmazott alapgondolathoz, hogy Pécs a kulturális örökség és újítás városa.

Simon Attila, a Pécs Lexikon Konzorcium kommunikációs vezetője elmondta: jelenleg is több mint százan dolgoznak a lexikon elkészítésén, rajtuk kívül magánszemélyek és szervezetek is részt vettek az ezt megelőző alkotó folyamatban. A tervezett 5000 szócikkből 4700 készült el, és már kétezer fotót digitalizáltak. A Zsolnay Porcelán-

manufaktúra Zrt. már legyártotta az első kötet borítójának ezinkera díszét, amely a pécsi Zsolnay-kúton látható Nagyszentmiklósi-kincs ivócsanakjának bikafejét mintázza.

Magyarországon a budapesti 1973-as kiadása után a pécsi lehet a második ilyen terjedelmű városlexikon. A mű tudományos alapossággal foglalja össze és teszi könnyen áttekinthetővé a kétezer éves város természetrajzát, történelmét, gazdaságát, kultúráját, neves személyeit, szervezeteit, épített környezetét, művészetét.

A szervezők minden érdeklődő számára elérhetővé tették az alkotással kapcsolatos információkat a www.pecslexikon.hu internetes oldalon, ahol február 1-jétől már a címszóállomány is olvasható. A Pécs Lexikon előjegyezhető a Széchenyi téri Pécs2010 Infopontban is.

FELHÍVÁS

Az ICOMOS, mint nemzetközi műemlékvédelmi szakmai civil szervezet, az 1972. évi UNESCO Világörökség Egyezmény – végrehajtó testületének, a Világörökségi Bizottságnak állandó műemlékvédelmi Tanácsadó Testülete. Az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága hasonló szerepet vállal hazai viszonylatban, mint a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottság állandó tagja. Ennek megfelelően kiemelt figyelemmel követte és követi a Tokaji Történelmi Borvidék Kultúrtáj világörökségi helyszín területén, annak védőzónájában tervezett szerencsi szalmaégetésű erőmű megépítése körül kialakult helyzetet.

Nagy elismeréssel adózunk azoknak a (főleg helyi) civil-szervezet társainknak, amelyek már a kezdet kezdetén felemelték szavukat ennek a világörökségi helyszínnek, a helyszín értékeinek megőrzése érdekében. Velük egyetértésben a Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalása is elutasította az erőmű építését. Egészen a legutóbbi napokig azt is hihettük, hogy ezek a lépések eredményre vezettek, miután számos jel arra mutatott, mintha az erőműépítés tervétől – legalábbis gyakorlatilag – elálltak volna annak szorgalmazói. Annál nagyobb megdöbbenéssel vettük a hírt, hogy egy közelmúltban meghozott bírósági döntés nyomán ismét valós veszéllyé válhat a szerencsi szalmatüzelésű erőmű valamilyen formában történő megépítése. Az ICOMOS tiszteletben tartja a jogállami kereteket, ugyanakkor nem mehet el szó nélkül amellett, hogy a formailag-jogilag minden bizonnyal korrekt bírósági döntés miatt, annak a tartamát tekintve milyen *komoly veszélybe került a Tokaji Történelmi Borvidék*. Ez a bírósági ítélet ugyanis nem számol a nemzetközi és hazai, gazdasági és társadalmi-kulturális következményekkel; és mint ilyen túlmutat az önmagában is elég súlyos konkrét ügyön is. Az eset tökéletesen példázza jogrendünk hiányosságait az örökségi értékek megóvásának területén. Ez a hiányos, nem egyértelmű, és végképpen nem az értékvédelmet szolgáló szabályozási környezet súlyosan hátráltatja, sőt, bizonyos értelemben el is lehetetleníti, hogy Magyarország a „kiemelkedő egyetemes értékek” védelmét tekintve teljesítse az 1972-es Egyezményhez való csatlakozással vállalt nemzetközi kötelezettségeit.

Hazánk 1985.évi csatlakozásával „A világ természeti és kulturális örökségeinek védelméről” szóló Egyezményhez nemzetközi szerződésben vállalta, hogy az abban foglaltaknak megfelelően óvja, és értékőrző gondozással biztosítja a világörökségi címet elnyert területek, helyszíneknek fennmaradását. A tervezett szerencsi szalmaégető erőművel kapcsolatos (mai jogrendünk szerint nyilván jogszerű) döntés éppen ezt a szempontot, azaz a nemzetközi egyezményből következő védelem érvényesítésének lehetőségét, pontosabban: kötelezettségét hagyta figyelmen kívül. A szerencsi erőműépítés terve és az azzal kapcsolatosan kibontakozott folyamatok megmutatták, hogy melyek azok a törvényalkotási-szabályozási mulasztások, amelyek miatt akár visszafordíthatatlan erkölcsi és gazdasági károk, jóvátehetetlen veszteségek keletkeznek Magyarország örökségi értékeiben, súlyosan megtépázva hazánk nemzetközi megítélését is.

Az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság teljes szakmai meggyőződésével, támaszkodva az ICOMOS nemzetközi tapasztalataira, állítja, hogy a védelem, a kulturális örökségi értékek megőrzése nem teszi lehetetlenné az érintett helyszínek, területek fejlesztését, csupán azt jelenti, hogy nem lehet megfontolás, válogatás nélkül bármit megvalósítani – különösen olyasmint nem, ami nem egyeztethető össze az értékek megóvásával. Valójában az örökségi értékek integrált szemléletű kezelésük esetén – az odaillő fejlesztések kezdeményezésével és befogadásával – különleges, sok esetben igen komoly verseny-előnyt biztosító fejlesztési potenciált is jelentenek, elősegítve ezzel az adott területen élők és közösségeik életminőségének emelését, hosszútávra szóló fenntarthatóságát.

Az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság úgy ítéli meg, hogy a további késedelem felmérhetetlen károkat okozhat. Ezért sürgeti a mai helyzet érdemi megváltoztatását. Ennek érdekében nagy tisztelettel, ugyanakkor teljes határozottsággal felbívással fordul minden felelős szervezethez és érintett személyhez, és különösen az Országgyűléshez, hogy szüntesse meg a jogszabályi hiányosságokat! Alkosson olyan (világörökségi) törvényt, részletes szabályozást, amely azonnal alkalmazható, és nemcsak a pillanatnyi lehetőségeket veszi tekintetbe, hanem hosszú távra, a nemzetközi követelményekkel összhangban hatékonyan képes garantálni a kiemelkedő egyetemes értéket bordozó kulturális és természeti kincseink védelmét, megőrzését, fenntartható használatát.

Budapest, 2010. február 16.

az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottság
elnöksége

Egy csaknem másfél évszázados újságcikket idéz föl Töttös Gábor a ma már műemlékként védett kajdaci síremlék ügyében. Tolna megye egykori főispánjának, Sztankovánszky Imrénének emlékére állított sírkápolna tervezésében a kor kiváló építészei és művészei vettek részt. A kápolna a ma iskolaként szolgáló – ugyancsak védett – kastély közelében áll. A Vasárnapi Újság korabeli száma így emlékezik meg az emlékmű felállításáról:

A kajdaci sírkápolna Sztankovánszky síremléke

DR. TÖTTÖS GÁBOR

Nemzetünk mozgalmas múltjának s azon körülménynek, hogy hazánk újszólóan évszázadokon keresztül folyton harcok színbelye volt, természetzerű következménye az, hogy a művelődés terén – tagadhatatlan! – elmaradtunk. Míg szerencsésebb viszonyok közt élt nemzetek a tudomány és művészetek terén megbecsülhetetlen foglalkozásokat tettek: addig a mi elődeinknek erejüket a baza földjének védelmében, a lételért való küzdelemben kelle fölemészteniök. Innen van aztán, hogy míg Európa nyugati országaiban nemcsak az egyes fővárosok fejlődtek a tudomány és művészetek kölcsönös szolgálatának műemlékeivé, hanem a vidékek, mondhatni, minden kis fészékben, lépten-nyomon egy-egy műértékkel bíró építmény, szobor, vagy emlékmű vonja magára figyelmünket, addig nálunk csakis a legutóbbi évtizedek folytán volt tapasztalható ez irányban komolyabb lendület.

S e lendület is egyelőre csak a főváros, csakis Budapest arculatán idézett elő örvendetesebb, szembeöltő változást, csakis itt van eddigelé valódi nyoma annak, hogy most már mi is elismerjük azon hatalmat, mely a művelődés erejében rejlik, s melynek egyik legélesebb fegyvere, legbangosabban beszélő eszköze az, amelyet a képzőművészetekben bír. A vidék, vagyis maga az ország – fájdalom! – még ma is igen kezdetleges képét nyújtja azon művelődési törekvésnek, melynek legkézzelfoghatóbb kifejezését ismét a képzőművészetek termékei képezik; úgy, hogy hazánkban napokig utazhatunk, átkutatathatunk néha egész országrészeket anélkül, hogy csak egy műértékkel bíró épít-

ményre vagy egyéb, ily szempontból figyelemre méltó műtermékre találjunk.

Pedig kétségtelen, hogy a képzőművészeti termékek száma és fejlettségi foka nem csupán hőmérője egy ország művelődésének, hanem a művelődés fokozásának, fejlődésének egyik leghatalmasabb emeltyűje is. Mert a műtudomány-nyal foglalkozók már régen elismerték s megcáfolatlanul be is bizonyították, hogy a képzőművészetek iránti fogékonyság kifejlesztésének leghatásosabb, sőt csaknem egyedüli eszköze a szemléltetés: minél gyakrabban van valakinek alkalma műbecselt bíró dolgokat látni, annál inkább fejlődik benne a művészeti érzék, ez pedig a szellemi művelődésnek egyik leglényegesebb alkotó eleme, mely az ítélet művelésére is kibát.

És így ebből a szempontból is méltó elismerés illeti azokat, akik hazánk különböző vidékein műértékkel bíró műveket emelnek, mert míg egy-egy kegyeletes eszméjüknek adnak látható kifejezést, egyidejűleg a művészet ügyének s így közvetve a közművelődés érdekeinek is a legszebb áldozatot hozzák.

Legújában Tolna megye nyert egy, a fönt fejtegetett eszmének megfelelő, díszes emlékművet: a Kajdacs község mellett épült s folyó évi november 5-én – Szent Imre napján – fölszentelt sírkápolnában, melyet Tolna megye volt főispánjának, a nemes lelkű Sztankoványi Sztankovánszky Imrénének kegyeletes emlékiül emeltettek az elhunyt gyermekei: Mária és János, s amelynek jól sikerült rajzát – a kápolna építészeinek szíveségéből – sikerült metszetben mutatjuk be olvasóinknak. Megemlítjük, hogy rajzunk akvárell-eredetije jelenleg a képzőművészeti társulatban van kiállítva.

A díszes, művészetileg kiképzett s emlékszerű anyagból: márvány, faragott-kő és sajtolt téglából alkotott kupolás épület, melynek magassága a keresztig 7 öl, – egy dombos főnsíknak mondatni legmagasabb pontján, csinos lombosított kis temető közepén áll, melyet a közszeretnek örvendett elbunytt még életében nyugovó helyéül jelölt ki. A koporsófülkék (szám szerint 9) eltérőleg a rendes szokástól, nem a kápolnában vagy kápolna alatt, hanem az elbunytt óhajtsáshoz képest, szabad ég alatt vannak elhelyezve, s a kápolna faláiboz támaszkodnak, miként ez a rajzból is kivehető. Minden ily fülkét egy-egy 9 láb hosszú s 4 láb széles vörös márványlap borít.

Stíljére nézve a kápolna a román – mégpedig a dél-franciaországi román – stíl idomaiban épült, s a palával fődött, gazdag aranyozású kupola-füvel messze ragyogtatja arányos idomait a Kölesdtől Szegzárdig húzódo hegység tövéig terülő, szelíd jellemű, lankás vidéken. A tervekét és részletrajzokat Ybl Miklós és Ney Béla pesti építészek készítették, s ugyanők vezették az építést is, míg a kőműves és elhelyezési munkákat Geiger F. tolnai építőmester vette át. Az oszlopos előcsarnokban a bejáró fölött elhelyezett dombormű – mely aranyozott alapon Krisztust ábrázolja, s mely alá „A legjobb atyának” emléksor van vésvé – Sommer sikerült műve. A három üvegfestmény az ablakokban, melyek egyike remek színekben Szent Imre alakját tünteti elé, Münchenben a fiatal Kratzmann műtermében készült, a belső festéseket és aranyozásokat Scholcz eszközölte, míg az összes szobrászati ékítmény, valamint a szintén stílszerű oltár Minich szobrásztól való; részt vettek ezeken kívül a különböző munkák létesítésében Slavek kőfaragó, Zellerin bádogos, Volkmann palafedő, Jungfer lakatos, Neuschloss asztalos üzlete, Stroboffer ács és Ordorico terrazzo-készítő. Az összes költségek kerekaszámában 20000 forintba rúgtak.

Szándékosan soroltuk fel mind e résztvevőket, hogy minél szembeűnőbbé tegyük: mennyi irányban értékesül – művészet, műipar és egyszerű munka javára – az a kiadás, mit ily irányú áldozatkészség szentel a kegyeletnek. Az ilyen költségek mindenütt, de kivált ily kis nemzeteknél, mint mi magyarok a közművelődés javára is felszámíthatók. Valóban kívánatos lenne, hogy minél számosabban találkozzanak oly emelkedett lelkű műbarátok, kik kegyeleti tényeiket a műpártolás nemes szenvedélyével egyesítve, bazánk minél több pontján emeltetnének hasonló műbeccsel bíró emlékműveket. Hadd szolgáljanak ezek az egész vidék számára a művelés iskolájául s buzdító például, hogy az elbunyttak emlékét a művészet teremtő ereje által lebet legméltóbban átadni a jövő nemzedékeknek.

*

A Vasárnapi Újság 1875. november 28-i számában jelent meg a fenti cikk, amely öt emberöltővel születése után is tanulságos okfejtésében és szemléletében egyaránt. Ismeretlen szerzője nemcsak a mauzóleum művészi értékét, hanem a környezetére gyakorolt hatást is jól sejtette: öt emberöltő múltán elmondhatjuk, a község lakói az épületet példásan óvják, környezetét hozzá méltóvá formálják, és tőszomszédságába 2009-ben a koronaór Perényi Péter emlékoszlopát is elhelyezték.

Érdemes egy pillantást vetnünk azonban a hajdani készítőkre is. A tervező Ybl Miklóst éppúgy nem kell bemutatnunk, mint a következő évben az Építő Ipar című műszaki hetilapot is alapító felelős szerkesztő Ney Bélát. „A vámház erkélyein álló tizenhat szobrot Sommer Ágost német szobrász készítette” – mondja a jövőt látó *A Pallas Nagy Lexikona* az 1829-ben született s 1921-ig élt alkotóról. Minich József szobrászművész, Minich Ida festőművész apja, Lyka Károly művészettörténész apósa (1831-1899) igazán szép Ybl-mellszobrot is hagy ránk.

A kép forrása:
Erste
Internationale
Jagd-Ausstellung
Wien, 1910 –
Offizielles
Souvenir. Wien,
1910

Prága ifjú szülötte Kratzmann Ede „üvegfestészeti műterem tulajdonosa” a *Pallasban*, de 1875-ben a kápolna első magyarországi munkája. Ekkor kezdi megalapozni jó hírét, melynek nyomán „Trefort miniszter meghívásának engedve, Budapestre jött és 1878-ban az országos üvegfestészeti műterem igazgatója lett, melyet az ő tervei után a kormány építtetett.” Az 1841-ben Budán született Jungfer Gyula „mű- és építőlakatos” – ma inkább díszműkovácsnak mondanánk – szintén e nagybecsű kézikönyv lapjain is helyet kapott. Többek közt ugyanebből az évből megtudjuk róla: „Nálunk Ybl Miklós volt az első, aki 1875-ben a várkerti bazár kerítésrácsának készítését Jungfer Gyulára, a magyar vasművesek doyenjára bízta. Azonban legálább egy évtizedig tartott, míg a kovácsvas jellemének megfelelő ornamentika teljes diadalt aratott.” S mindez talán éppen a kajdaci kápolna próbájával kezdődött. Balázs Miklós Ernő Phd-dolgozatából tudjuk, hogy a mozaikot, terrazót készítő „Odorico család egyik ága Bécsben telepedett le, és 800 alkalmazottja volt hajdan”: még ma is nemzetközi hírv a maga területén. A kőfaragó munkákat végző Slavek Vince, az ács Neuschloss K. és fia cég, a palafedő Volkmann R. Ybl későbbi munkáiban is többször szerepet kap majd.

Látszólag egyetlen szereplő akad a korabeli építők közül, akinek nevét nem leljük sem a lexikonban, sem elektronikus adattárban. Róla azonban a helytörténészek illik tudnia. Geiger Flórián 1906-ban hunyt el 90 éves korában; számos Tolna megyei épület hirdeti ma is szakértelmét. Több híres unokája közül itt talán csak hármat érdekes kiemelnünk. Dicenty László Szekszárdon lett jeles építész, házai ma is igényességükkel tűnnek ki. Öccse, Dicenty Dezső az egyetlen francia becsületrendet kapott magyar borász. Geiger, asszonynevén Dienes Valéria honunk első professzornője, nagyatyja halálakor már filozófiából, esztétikából és matematikából doktorált... ■

A belátásról

A változással szembeni ellenállás ellentétes a fejlődési tendenciákkal és elengedhetetlen egy rendszer stabilitásának megőrzéséhez.

ALBERT ÁGNES

Második alkalommal foglalkozott az örökségvédelmi aktualitások népszerűsítésével a településszerkezetéről szakmai körökben méltán világhírű Hajdúböszörmény. A rendezvény vendégei és a lokálpatrióta érdeklődők a múlt év december 3-án megtöltötték a városháza Bocskai termét, ami e helyütt természetes, hiszen a város vezetői és szakemberei évről évre bővülő lehetőséget kínálnak a településért tevékenykedni kívánók párbeszédére. Felismerték, hogy az a gondolat, elképzelés válik működőképessé az időben, amelyet a helybéliek integrálni képesek, magukénak érznek. A hagyományok megbecsülése a múlt értékeinek kutatása mellett igényli mindazon jövőbe mutató sajátosságok, társadalmi törvényszerűségek feltárását is, amelyek a „böszörményiséget” megtartják, és tovább éltetik. Az örökségvédelem hivatalos művelője segítséget nyújthat ugyan a helyi építési kultúra szakmailag kifogástalan megőrzésében, de a folyamat BELÁTÁSA elsősorban a köztudat szintjén szükséges. Belátni azt, hogy kizárólag a település különleges és egyedi térbeli rendje elfogadásával, hiteles továbbfejlesztésével integrálható hatékonyan a progresszió, amely elsősorban a helyi közösség feladata.

Az örökségvédelem napszámosaként örömmel tapasztalom, hogy az első szakmai jellegű konferencia megrendezését –, amelyről „A hajdúböszörményi örökség” címmel egy éve ezen a fórumon keresztül is hírt adtunk – szervezett és folyamatos cselekvés, számos intézkedés követte. A mindennapi élet részévé váltak a szellemi és tárgyasult örökség megőrzési, gondozási kérdései, amelyekről a települési közvélemény nem csupán tájékoztatást kap, hanem a konkrét feladatokon keresztül lehetőséget is az aktív közreműködésre. A város vezetése – Kiss Attila polgármester, dr. Ficsor László jegyző

Szépül a templom bomlokzata

Fotó:
Albert Ágnes

irányításával – egyértelműen kifejezi, hogy értékrendjükben kiemelt helyet foglal el a helyi sajátosságok megbecsülése, és az örökségvédelem eszközszerkezetét a települési önkormányzat egyre szélesebb körben kiépíti. Az értékek hiteles megőrzése a helyi költségvetés által támogatott tevékenység Hajdúböszörményben. Az önkormányzat megtartó és értékteremtő munkája ezáltal a civil közösségek teljesítménye és befogadóképessége szerint teljesebb ki, mert az elképzelések sikerét nem a jóváhagyás, hanem a megvalósítást kísérő közmegegyezés teremti meg.

A fizikai valóságukban konkrétan is megjelenő örökségi elemeken túl Hajdúböszörmény különleges értéke a település térszerkezete, amely közvetlenül ugyan nem látható, fennmaradása mégis a területfejlődés 400 éve hagyományosan elfogadott rendjének mindmáig működő erejét példázza. Ezt a rendet ismerte el a hazai örökségvédelem azáltal, hogy stabilizáló erőként, identitásörző tényezőként hivatalosan is védetté nyilvánította. A telekhatár rendezési feladatok ezért csak az értékes település-szerkezet egészének és elemeinek együttes megtartásával valósulhatnak meg. A szakterületen végzett munkát a böszörményi városházán *Boruzs Bernát főépítész és Péter Zoltán* városi főmérnök koordinálja, a szakhatóság részéről pedig a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Észak-Alföldi Irodája felügyeli. A konferencián felvetett problémák, és esettanulmányok egyaránt arra utaltak, hogy a településfejlesztésben résztvevő valamennyi szereplő elemi érdeke a mottóban közölt paradoxon mögé látni. Belátni, hogy az ellentmondás látszólagos, és a településfejlesztés, valamint az örökségvédelem céljai nem csupán összeegyeztethetők, egyenesen egymást feltételező, egymásból származtatható fogalompárt alkotnak. A belátás az értékrendek, szerepek kölcsönös megismerésével, a szereplők tapasztalatainak és elvárásainak visszacsatolásával, valamint a partneri igények értő befogadásával a folyamatos párbeszédben valósul meg.

A településfejlesztés sajátos, térben és időben lejátszódó folyamatában az élő és művi hálózatok egymásra hatásának értékelése, a hatások eredőjének megállapítása a komplex rendszert alkotó valamennyi hálózatra vonatkozóan bebizonyította, hogy elemei kizárólag saját környezetük kontextusában értelmezhetők, így valamennyien egyediek, és az adott környezetből való kiemelésük megváltoztatja a kontinuum egészét. A fejlesztés során ezért minden egyes elem megismerése érdemes, és léténél fogva tiszteletet – örökségvédelmi szempontú megközelítést – érdemel, miközben a változás folytonosan áldozatot, megújulást – fejlesztési szempontú megközelítést – igényel. E kettős követelményben alakul a település, és életképességét éppen az mutatja meg, mennyiben ad helyet és teret az újnak. A változás nagyon gyakran csak a struktúra újraértelmezésén keresztül, vagy jelentős átalakítás árán integrálható. Az adekvát döntés

így magában foglalja annak tudomásul vételét is, hogy a település, mint minden időben és térben lejátszódó folyamat, mindenkor befejezetlen. A befejezetlenség élményének elfogadása elsősorban az örökségvédelemmel foglalkozók BELÁTÁSÁT igényli, ami lényegében a folytathatóság elismerése. Ami az élethez tartozik, még befejezetlen, így a település az adott szinten mindig „készben van”, miközben állandóan változik és gazdagodik. A kényes egyensúly megteremtését, az organikus fejlődés élményét elsősorban a folyamatosan történő, léptékükben apróbb beavatkozások biztosítják, és avulásra ítéli önmagát minden olyan elképzelés, amely nem mértéktartó. Az organikus fejlődés során bekövetkező térbeli változás a társadalmi kötődést erősíti, mivel a település saját tempójában, egyedi módján integrálhatja a korszerűt, helyet kényszerítve az aktuális élet számára.

A település arcának megváltozását az új ismeretek megjelenése és alkalmazásuk iránti természetes igény együttesen inspirálja. A településképp szépsége, harmóniája valójában a stabilitást és az instabilitást megjelenítő tényezők arányosságát mutatja. Az élet szempontjából optimálisnak érzékeljük, amint a fejlődést és az állandóságot képviselő jegyek kiegyensúlyozottan jelennek meg a környezetünkben. A kiegyensúlyozatlanságok hosszú távon felismerhetetlenné, más lényegűvé alakítva a környezetet identitásvesztést eredményeznek. A hatások előzetes feltárása ezzel összefüggésben vált a településfejlesztési döntési folyamat legfontosabb részévé. A megőrzés – az értékek aktív védelme által – optimálisan mindenkor a fejlesztési szándék mentén valósulhat meg, miközben a társadalom értékterképén csak azok a beruházások jelennek meg identitásnövelő tényezőként, amelyek tiszteletben tartva sajátos térbeli rendjét, növelni képesek a helyhez való kötődés, odatartozás érzését. A településfejlesztés természetes szövetségeseként megje-

*Előadás közben.
Előterben
dr. Mezős Tamás*

*Fotó:
Horváth Tamás*

lenő örökségvédelem saját feladatai ellátásával így a hagyomány megőrzése mellett a társadalmi stabilitást is szolgálja. Nem csupán általánosságban elvi szinten, hanem konkrétan – az adott helyen, az adott módon. A progresszió és a hagyományt őrző örökségvédelem tevékenysége ezért egyaránt a települési környezet élhetőségének megteremtésére irányul – bár nézőpontjuk más, céljuk mégis közös –, amelynek belátása közérdek.

A hajdúböszörményi konferenciára az Észak-Alföldi régió 389 településéből a kisvárosként nyilvántartott 66 település kapott meghívást. A megjelentek tájékoztatást kaptak arról, hogy a kulturális örökség megóvása érdekében végzendő sajátos feladataik ellátásához milyen segítséget nyújt számukra az örökségvédelem hivatalos szervezete. A terület- és településfejlesztés érintkező alrendszerain keresztül ma már megkerülhetetlen a védelem eszköztárához a jelenleginél szélesebb körű kiépítése, és az országos védelem mellett szükséges a helyi védelmi szintek minél hatékonyabb működtetése is. Az Országos Területrendezési Terv értékterképén 2008 évtől ezért új kategória figyelmezteti a településeket a helyi védelem területén végzendő feladataikra. Mivel jelenleg kizárólag a rendezési eljárás keretében készül olyan komplex települési szintű értékvizsgálat, amely a külső képük, látványuk alapján védelemre méltó területek kijelölését és a területen érvényes sajátos építési előírásokat megalapozza, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal kiemelt figyelmet fordít a helyi erővel való együttműködésre, a szakmai párbeszédre.

A konferencia vendégeiként megjelent érdeklődő böszörményieket, és a régió kisvárosainak képviselőit ebben az évben Kerekes Edit, a közigazgatási hivatal vezetője köszöntötte, majd az örökségvédelem közvetlen feladatainak és gondjainak kifejtésére vállalkozó szakemberek mellett megszólalási lehetőséget kaptak a megyék, az egyetemi képzés, a tervezői szakma, valamint a városi hivatal képviselői is. Dr. Mezős Tamás, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnöke előadásában a régió helyzetének ismertetésén túl támogatást ajánlott a városnak ahhoz, hogy országos hatáskörűre bővíthesse a konferenciát. A megkezdett hagyományt folytatva így az érdekeltek szélesebb körének bevonásával, a magyar középvárosok legfontosabb aktuális örökségvédelmi kérdéseiről folytatódhat jövőre a párbeszéd. ■

A templom helyreállítása közben előkerülnek a gótikus részletek

*Fotó:
Albert Ágnes*

Utószó a BMB-hez

Segítségért kiáltó, megmentésre szoruló épített értékeink közül sajnos, bőséges a válogatás. A már sokadik – és ezúttal is sikeres – Balsorsú Műemlékek Báljára ismét több javaslat érkezett. Itt most csak néhány képpel és mondattal idézzük fel a Bál „szereplőit”.

Elsőként a nyertest, az abaújházi református templom freskó-töredékét. A falakról mintegy 650 év távolából mesél szent Bertalan. Két szerémségi pap abban az évben, amikor a templomot felszentelték, lefordította a Biblia nagyobb részét magyarra. Ez a Huszita Biblia néven ismert fordítás. 1420-at írtunk akkoriban.

Ma már talán azok a fák sincsenek meg, amelyek alatt azok ültek, akik hajdan az aranylólalai rizlinggel vagy saszlával teli párás pohárral koccintottak a nyári melegben a dobri présház előtt. Elköltöztek az árnyékvilágba. Majdnem úgy, mint a jobb sorsra érdemes présház, a lassan, de szívósan pusztító magárahagyatottság jelképe.

Akárcsak az eredetileg Pinnye határában állt Magyarok Nagyasszonya szobor, amely jelenleg szétszedve, darabokban várja sorsa jobbra fordulását a restaurátor műhelyében.

Szerényen és méltóságteljesen húzódik meg a kőszegi Szvetics-házból lett domonkos rendház mellett az a kis kápolna, amely elegáns arányával, olyan kort idéz meg, amikor még volt hite az emberi méltóságnak. Csöndben áll. Várja, hogy törődjenek vele. Megérdemli.

Wahl-testvérek háza Miskolcon maga is egy darabka történelem. Bútorkereskedésnek épült, de csakhamar nyomda költözött falai közé. Aztán egyszerű cipőbottát „fokozták le”. Szerencsére portálja megmaradt. A hazai portálépítészet mellett lehet büszke erre az egyszerű kis házra.